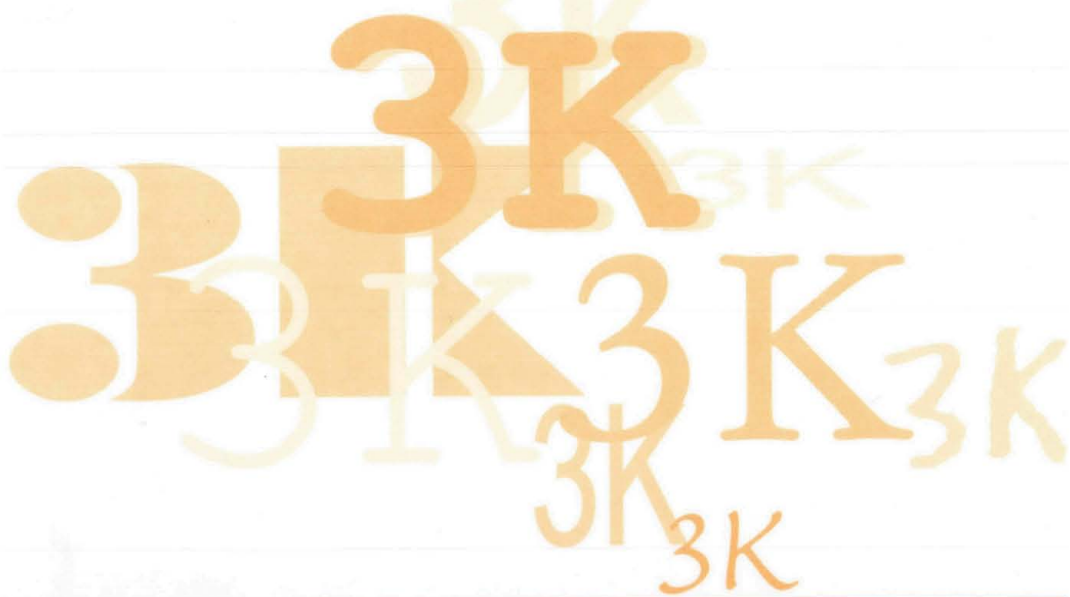

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

A KULTURÁLIS HONLAP MINŐSÉGI KÖVETELMÉNYEI

A minőségi kulturális honlap az európai kulturális sokszínűséget tükrözi és mindenki számára biztosítja a digitális kulturális tartalom elérhetőségét.

A minőségi kulturális honlap legyen:

- ♦ átlátható, világosan jelölje meg a honlap azonosságát és célját, valamint a fenntartásáért felelős szervezetet
- ♦ hatékony a felhasználó szempontjából, azaz a tartalmat megfelelően válogassa, digitalizálja, hitelesítse és jelenítse meg
- ♦ karbantartott, azaz minőségi elvek mentén biztosítsák a naprakészségét
- ♦ elérhető minden felhasználó számára – a navigálás, a tartalom és az interaktivitás tekintetében is – függetlenül a használó rendelkezésére álló műszaki színvonalától vagy esetleges fogyatékos voltától.
- ♦ felhasználóközpontú, vegye figyelembe a felhasználó igényeit, biztosítsa a könnyen használhatóságot, vegye számba a felhasználói értékeléseket és visszajelzéseket
- ♦ interaktív, adjon lehetőséget a használónak a kapcsolatteremtésre és a megfelelő válaszokra, adott esetben ösztönözze a felhasználót kérdésfeltevésre, információk megosztására és vitára
- ♦ többnyelvű, legyen tisztában a többnyelvűség fontosságával, biztosítson minimális szintű érthetőséget több nyelven is
- ♦ átjárható, a kulturális hálózaton belül tegye lehetővé, hogy a használók könnyen megtalálják az igényüknek megfelelő tartalmat és szolgáltatást
- ♦ jogkövető, vegye tekintetbe a szellemi tulajdonjoggal és az adatvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket, világosan közölje a honlapnak és tartalmának használatára vonatkozó feltételeket
- ♦ kövesen olyan stratégiát és szabványokat, amelyek biztosítják a honlap és tartalmának tartós, hosszú távú megőrzését.

Átláthatóság – hatékonyság – karbantartottság – elérhetőség – felhasználóközpontúság – interaktivitás – többnyelvűség – átjárhatóság – jogkövetés – hosszú távú megőrzés.

2003 Minerva Project

A munkaanyagot a 2003. november 20–21-én Pármában tartott Európai Minerva Konferencián tette közzé a Minerva Minőség Munkacsoportja (WP5 – Identification of user needs, content and quality framework for common access points)

Fordította: Rónai Iván

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

13. évfolyam 7. szám

2004. július

Tartalom

Könyvtárpolitika

A közgyűjtemények a nemzeti kulturális örökség digitalizálásában 3

Bakos Klára: Közhasznúsági jelentés a Magyar Könyvtárosok Egyesülete
2003. évi tevékenységéről 6

Fórum

Somogyi József: A könyvtárstatisztikus megjegyzései és kérdései 13

Pobori Ágnes: Még néhány kérdés az állományapasztásról 27

Műhelykérdések

Komáromi Sándor: Az Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi bibliográfiai adatbázisa 32

Koltay Tibor: A referálás harmincegy pontja 35

Gale Virtuális Referenz Könyvtár 38

História

Pogányné Rózsa Gabriella: A leíró katalógizálás szabályozása Magyarországon (1925–1960) 1. rész 40

Perszonália

Győri Erzsébet: Futala Tibor (1929–2004) 52

Rozsondai Marianne: Csapodi Csaba (1910–2004) 54

Könyv

Bartók Györgyi: „Beszédés” história 58

From the contents

Public collections and the digitisation of the national cultural heritage (3);
Klára Bakos: Public usefulness report on the activities of the Association of Hungarian Librarians in 2003 (6);
József Somogyi: Comments and questions from a library statistician (13)

Cikkeink szerzői

Bakos Klára, az MKE elnöke; *Bartók Györgyi*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Győri Erzsébet*, a 3K szerkesztőbizottságának tagja; *Koltay Tibor*, a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar oktatója; *Komáromi Sándor*, az OIK ny. osztályvezetője; *Pobori Ágnes*, a FSZEK munkatársa; *Pogányné Rózsa Gabriella*, az ELTE oktatója; *Rozsondai Marianne*, az MTA Könyvtára munkatársa; *Somogyi József*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5.7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint, Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, és György Péter, a nemzeti kulturális örökség miniszterének tanácsadója kezdeményezésére szakértői bizottságot hívtak össze, amely a közgyűjtemények szerepéről fogalmazott meg téziseket a kulturális örökség digitalizálásával kapcsolatban. A különböző gyűjteménytípusok (könyvtár, levéltár, múzeum, film), valamint a tudományos szféra szakértői által kidolgozott dokumentumot több nagy közgyűjtemény vezetője látta el aláírásával. A téziseket az aláírók a kulturális, az oktatási, valamint az informatikai és hírközlési miniszterhez juttatták el. Az alábbiakban közöljük a felhívás teljes szövegét.

A KÖZGYŰJTEMÉNYEK A NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG DIGITALIZÁLÁSÁBAN

Felhívjuk a döntéshozók – és különösen az érintett szaktárcák vezetőinek – figyelmét a szöveges, a hangzó és a vizuális nemzeti kulturális örökség digitalizálásának jelentőségére, mikéntjére, a feladatok sorrendjére, a folyamat nehézségeire, az ezen örökség eleve digitálisan keletkező részének megőrzéséhez szükséges teendőkre, valamint a szükséges jogszabályi környezet kialakítására.

1. A nemzeti kulturális örökség digitalizálása alapvető fontosságú társadalmi érdek, és megkerülhetetlen állami feladat,

- mert az információs társadalom mennyiségileg és minőségileg több és gyorsabban megszerezhető információt igényel, ennek kiszolgálása – a kulturális és tudományos stratégiai megfontolásokat állandóan szem előtt tartva – elsőrendű feladat, és azért, mert az információhoz való hozzáférés biztosításának egyik legjobb módja a digitalizálás és a digitalizált tartalom szolgáltatása.
- mert a nemzeti kulturális örökség nem egyszerűen a magyar nyelvű és a magyarországi kulturális örökség. Magyar kulturális örökségként való fennmaradása, ilyenként való – több nyelvű használói felületen való – bemutatása tovább hagyományozása magyarországi és nemzetközi szinten kulturális és tudományos stratégiai érdek. Számos nemzet tartja magáénak ezt az örökséget, így mi is. A közös kulturális örökségért államok és a népek versengenek.
- mert a kulturális örökségünk olyan nyelvekhez kötődik, mint latin, magyar, a Kárpát-medence népeinek nyelvei, amelyek veszélyeztetett helyzetbe kerültek az új információs technológia megjelenésével.

- mert a felnövő generációk hiába rendelkeznek a legfejlettebb eszközökkel, az értékes tartalom szűkös volta alig teszi lehetővé a nemzeti kulturális örökséggel való tényleges találkozást.
2. **A nemzeti kultúra legfontosabb őrzőhelyei a közgyűjtemények: intézményi rendszerük fenntartása, fejlesztése, az új feladat elvégzésére alkalmassá tétele nemzeti és állami érdek.**
A közgyűjteményekben felhalmozott tudás a nemzeti identitástudat és a modern ismeretek legfontosabb alapja, ezek az intézmények az információk – legszélesebb körű hozzáférést biztosító – jelentős gyűjtő-, feldolgozó-, tároló-, termelő- és elosztóhelyei. A történelem tapasztalata: csak a közgyűjteményekben őrzött anyag vészelte át történelmünk nehéz korszakait.
 3. **A digitalizálási tevékenység országos összehangolása és nyilvántartása elengedhetetlen a költségek kímélése, a munka hatékonyságának növelése, a digitalizálás minőségének biztosítása és a felhasználó tájékoztatása szempontjából.**
A szakmai koordináció – a nyilvántartási, feltárási, archiválási, állományvédelmi munkák, a szabványok követése – a nemzeti intézmények, a tartalmi ellenőrzés a tudományos intézményi rendszer tagjainak a feladata. A digitalizálás technológiai végrehajtása az ipari szereplők feladata – ezt a fajta kooperációt kell a Nemzeti Digitális Adattár keretrendszerén belül megvalósítani.
 4. **A felhalmozott kulturális javak digitalizálását a közgyűjteményi ágazati prioritásoknak megfelelő módon és ütemben kell elvégezni.**
A tartalomdigitalizálás során a szerzői jogi szempontok mellett az állományvédelmi szempontokat kell elsődlegesen figyelembe venni, ennek alapján a legkutatottabb, legveszélyeztetettebb állapotú, legértékesebb, legnagyobb érdeklődésre számot tartó állományokat kell digitalizálni és hozzáférhetővé tenni.
A nemzeti kulturális közvagyon digitalizálásának sorrendbeli általános szempontjai: 1. a gyűjtemények nyilvántartási adatai (katalógusok, lelőhelyjegyzékek), 2. a központi, országos (hungarika) nyilvántartások, 3. szakirodalmi/bibliográfiai adatbázisok, filmográfia, diszkográfia, metaadatbázisok, 4. tartalmi feltárás keretében a saját állományrészek teljes terjedelmű, megfelelő minőségű digitalizálása.
A tudományos intézmények feladata – a közgyűjtemények digitalizálási tevékenységével együttműködve – a szakterületi rendszerek, tematikus adatbázisok, hálózati kritikai kiadások felállítása és üzemeltetése.
 5. **A digitális formában keletkező kulturális és tudományos értékek feltárása, összegyűjtése, nyilvántartása és hosszú távú megőrzése** ugyancsak a közgyűjteményi intézményi rendszer tagjainak a feladata. Szolgáltatásuk feltételeit a létrehozásukban közreműködők határozzák meg.
 6. **A kulturális és tudományos alkotó tevékenységet és a közgyűjtemények munkáját a megfelelő jogszabályi környezet kialakításával kell támogatni.** E célból szükséges, hogy az alábbi követelményeknek kikényszeríthető, érvényesíthető jogszabályi háttere legyen:
 - Kötelezpéldány. A nyilvánosságra hozott digitális vagy digitalizált tartalmat a készítő – legalább – megőrzési célból, kötelezően szolgáltatassák

be az erre kijelölt közgyűjteményekbe. A nyilvános szolgáltatás feltételeit is jogszabályban kell rögzíteni.

- A nem közpénzen létrehozott, és digitálisan nem hozzáférhető kulturális és tudományos érték digitális változatát az önkéntes letét jogintézményének bevezetésével helyezhesse el a tulajdonos az arra kijelölt közgyűjteményben.
- Ne kaphasson közpénzt, aki a nem digitális – kéziratok, digitális kép- és hangállomány stb. – kulturális és tudományos érték digitális másolatát nem helyezi el az arra kijelölt közgyűjteményben.
- A közgyűjteményekben állami tulajdonként őrzött dokumentumok digitalizálása során a közgyűjtemény nem köthet olyan szerződést, amely az állami tulajdonnak – vagy az ahhoz kötődő jognak – a magánosítását jelentheti.
- A piaci forgalomba kerülő értéknövelt digitális tartalomszolgáltatásért a közgyűjteményeket ellenérték illethesse meg. Ehhez a szerzői jogról szóló törvény megfelelő módosítása, illetve további jogszabályok módosítása szükséges.
- A közpénzen létrehozott tartalom szolgáltatására a közgyűjtemény ne köthessen egy harmadik felet kizáró szerződést. Az értéknövelt szolgáltatások ellenértékét pedig a szolgáltatás fenntartására és fejlesztésére fordítsák.
- Finanszírozás. A jelenleg utófinanszírozással vagy az esetleges, bürokratikus lassú pályázati úton támogatott digitalizálási tevékenységet kiszámítható alapokra kell helyezni. Az állami támogatásokból csak azok az intézmények részesüljenek, amelyek tényleges munkát végeznek, továbbá az országos együttműködésben és nyilvántartásokban kötelezett-ségeiknek eleget tesznek.

Budapest, 2004. június 1.

**Bereczky Lóránd, Fejős Zoltán,
Gecsényi Lajos, Gyürei Vera,
Kovács Tibor, Monok István**

Szakértőként:

**Dippold Péter, Fehér Miklós,
György Péter, Halácsy Péter,
Horváth Iván, Papp Gábor,
Reisz T. Csaba, Szabó László,
Szakadát István, Tószegi Zsuzsanna,
Varga János**

Közhasznúsági jelentés a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2003. évi tevékenységéről

Az 1935-ben alapított Magyar Könyvtárosok Egyesülete (továbbiakban MKE) az egyesületekről szóló 1989. évi II. törvény értelmében bejegyzett országos hatáskörű szervezet. 2002. március 15-étől a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi törvény alapján regisztráltan közhasznú szervezetként látja el feladatát. A Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvényben foglaltaknak megfelelően teszi kötelességét, él az őt megillető jogokkal.

Az MKE tevékenységét az Alapszabályban megfogalmazottaknak megfelelően végzi a hatályos jogszabályok figyelembevételével, céljainak megvalósítása során az alábbi területeken (Khtv. 26. § c.): tudományos tevékenység, kutatás; nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismeretterjesztés; kulturális tevékenység; a kulturális örökség megővése; a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének javítása; a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel, valamint a határon túli magyarsággal kapcsolatos tevékenység.

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK EGYESÜLETE KÖZHASZNÚ TEVÉKENYSÉGE

1. Szervezeti élet

Az egyesület területi, szakterületi és testületi szervezeti keretek között végzi munkáját. A jelenleg működő tagszervezetek az Alapszabály függelékében rögzítettek. 2003-ban az egyesületen belül nem szűnt meg és nem alakult új tagszervezet. Az MKE taglétszáma a múlt évben növekvő tendenciát mutatott, a belépők száma emelkedett, bizonyítva az egyesület nyújtotta programok, szolgáltatások magas színvonalát és szükségességét, a nyitottság elvének fontosságát. A tudatos szervezésen túl segítette a növekedést az uniós felkészülés történelmi szituációja, a szakma progresszivitásának, a közös ügynek a demonstrációja.

Az elmúlt év clejég az MKE tagszervezetei és küldöttközgyűlése elvégezték tisztújító feladatukat, így a 2003. évben a következő négyéves ciklust megújult szervezeti vezetőségekkel, elnökséggel, új elnökkel kezdte az egyesület. A főtitkári funkciót azonban sem a tisztújítás során, sem év közben nem sikerült betölteni. A tagszervezetek által delegált tanács tagjai megválasztották elnöküket. A küldöttközgyűlés egyhangúlag elfogadta a 2002. évi közhasznúsági jelentést.

A már létező munkabizottságok sora kibővült a szervezet egyik elnökségi tagja által szervezett és vezetett kommunikációs bizottsággal. A munkacsoport tagjait a tagszervezetek delegálták.

Az MKE elnöksége éves munkaterv és ütemterv alapján végezte munkáját. Rendszeresen, többnyire havonta tartotta üléseit, tevékenységét jól szolgálta a levelező lista. A tanács az elmúlt év során kétszer ülésezett, véleményét, javaslatait emlékeztető formájában juttatta el az elnökséghez.

Az egyesület vezetésének a beszámolási évben a titkárságon több személyi kérdést kellett megoldania. A személyi változtatások egy része a dolgok természetes rendjéből fakadt, mint az ügyvezető titkár nyugdíjba vonulása; más része a jobb, hatékonyabb működés érdekében történt. Így személycseré volt a négyórás alkalmazás és a könyvelői munka területén, és a már jelzett nyolcórás (ügyvezető titkár) státusznál is. A megnövekedett pályázatírási, szponzori kapcsolattartási feladatok, a bővülő szolgáltatások szükségessé tették szakértő foglalkoztatását. Ennek megfelelően az egyesület egy fő szakértőt foglalkoztat az év második felétől.

Az év folyamán az elnökség folytatta adminisztrációs teendőinek, az iroda működésének racionalizálását, ezen belül továbbvitte a nyilvántartások megreformálását, többféle adatbázist hozott létre: (pl. pályázati nyilvántartások, kiadási nyilvántartások [nem azonos a könyvelői nyilvántartással]). Az utóbbiakat feltöltötte adatokkal az információk jobb átláthatósága, végcélként a tagság jobb információellátása érdekében. Telekommunikációs eszközparkját új fax vásárlásával korszerűsítette.

Az egyesület irat- és dokumentumtára naprakész, abba – a személyiségi jogok figyelembevételével – bárki betekinthez az ügyrend által szabályozott hozzáférési rend betartásával.

2. Szakmai munka, rendezvények

Az MKE mint országos civil szakmai szervezet a 2003. évi működése során tovább folytatta munkáját az Alapszabályban meghatározott területeken, közép-pontba állítva az európai uniós felkészülés szabta szakmai feladatokat. Ennek jegyében részt vett a NKÖM könyvtári stratégiájának megvalósítása érdekében létrehozott munkacsoportok munkájában. Az egyesület törekvései, selektív programja harmonizálnak a könyvtári stratégia koncepciójával. Az MKE rendezvényein markánsan jelent meg a társadalmi nyilvánosság, a kommunikációs stratégia fontossága.

Az egyesület kiemelkedő, éves nagy szakmai seregszemléje a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtárban megrendezett 35. vándorgyűlés volt.

A központi témát megjelenítő cím – *A könyvtár – kapu a világra* – később a szakmában sokak által hivatkozott szlogenné vált. A rendezvényt Hiller István kulturális miniszter nyitotta meg, jelenléte az eseményen a könyvtárügy elismerését jelezte, illetve annak a kormányzati deklarációnak a figyelembevételét, amely szerint az információs társadalom egyik alapintézménye a könyvtár. A 2003. évi rendezvény elérte célját. Sikeresen irányította a média és azon keresztül a társadalom figyelmét a könyvtárakra és könyvtárosokra, a könyvtári szolgáltatások sokszínűségére.

A vándorgyűlés egy évtizede alkalmas fóruma a kárpát-medencei magyar könyvtárosok találkozójának. Az a tény, hogy a rendezvény plenáris ülésére elfogadta az egyesület meghívását Szabó Vilmos, a határon túli magyarsággal fog-

lalkozó hivatal felügyelő államtitkár, mutatja, hogy e területen is kibővült a társadalmi párbeszédben részt vállaló állami intézmények száma. A vándorgyűlés ajánló mondatai között szerepelt és egyértelmű igény volt, hogy a határon túli magyar könyvtárosokat az MKE vonja be a vándorgyűlések tartalmi előkészítésébe, kérjen előadókat a különböző szekciók témakörében.

A nagy látogatottságnak örvendő programok között említendők a Budapesti Könyvfesztivál Könyvtáros Klub rendezvényei annak ellenére, hogy a korábban megszokotthoz viszonyítva nem volt ideális a klub működésének helyszíne. A szervezési nehézségekhez képest jó hangulatú, fontos előadásoknak, könyvbemutatóknak lehettek élvezői a látogatók. A program tematikája (*Olvasáskultúra – könyvpolitika, A digitális közvagyon és a könyvtárak szerepe a Magyar Információs Társadalom Stratégiájában, A nekünk való időről – kerekasztal-beszélgetés, A könyvtárosok kézikönyve V. kötetének bemutatása*) a szakmán belül és azon kívül a XXI. század fejlődési–fejlesztési irányaira és egyben nagy ellentmondásaira hívta fel a figyelmet. A problémáktól függetlenül az egyesület kapcsolatai tovább erősödtek a könyvkiadókkal, és a fesztivál újabb demonstrációja volt – nemcsak a könyvtáros látogatók szemében – a kulturális területen tevékenykedők együttműködésének, a partnerség jelentőségének.

A Kommunikációs Bizottság kezdeményezésére az egyesület az elmúlt évben ismét megjelent a nagy sajtóvisszhangot kapott Civilriadán. Az országos rendezvény része volt az európai uniós felzárkóztatási civil programcsomagnak. A nonprofit szektor kiállításán az MKE-nek módja nyílt a társadalom szélesebb köre számára megjeleníteni közhasznú tevékenységét. A rendezvényre készült szórólapok széleskörűen informálták az érdeklődőket a célokról, szolgáltatásokról, hazai és nemzetközi kapcsolatokról, elérhetési adatokról.

Az MKE tagszervezetei a központi rendezvények mellett maguk is szerveztek egy vagy többnapos konferenciákat a könyvtári stratégia, benne a kistérségi dokumentumellátás, az uniós felkészítés, a tartalomszolgáltatás-digitalizálás, a települési könyvtárak esélyegyenlősége, az információs társadalom, helyismereti gyűjtemények stb. témakörökben. A határon túli magyar könyvtárosokkal való együttműködést középpontba állító konferenciák, egyéb rendezvények száma, sikere jelzi az MKE ez irányú tevékenységének szükségességét.

3. Az oktatási–képzési tevékenység

Az MKE elnöksége által 1999-ben létrehozott oktatási–képzési munkacsoport 2000 elejétől az Informatikai és Könyvtári Szövetség (továbbiakban IKSZ) kezdeményezésére a két szervezet közös testületként működött. 2003-ban a munkacsoport vezetője, az egyesület elnökségének tagja a mindkét szervezetnél lezajlott tisztújítás miatt kezdeményezte a testület újjászervezését. Az IKSZ a felvetéssel egyetértve megtette a szükséges lépéseket. Az MKE elnöksége részéről nem fogalmazódott meg személycserére utaló javaslat, a korábbi ciklusban megválasztott munkatársakat bírta meg továbbra is az egyesület álláspontjának képviselővel e területen. Az átalakulás csak 2004 elején fejeződött be, az IKSZ ekkorra jelölte ki delegált tagjait. A munkacsoport még a régi felállásban rendkívül komoly munkát végzett: 2003 szeptemberében véleményezte a „NAT – 2003” vitaanyagot, köze-

lebből annak a könyvtári informatika követelményrendszerére, fejlesztési feladatra vonatkozó részét. Folyamatosan foglalkozott a felsőoktatás reformjával, az ún. bolognai folyamattal, azaz a kétciklusú képzés 2006-ra tervezett bevezetésével kapcsolatos tennivalókkal. A hivatalos verziót illetően megfogalmazta kétségeit a képzés további sorsáról, folyamatosan hangoztatta álláspontját, amely szerint az informatikus-könyvtáros képzés legyen direkt bemenetű alapképzés, legyen curokonform, ne a magyar nyelv és irodalom képzési ágba sorolják be, és így tovább. E kérdéskörben együttműködött a 2004. évi fórum előkészítésében. Az ülésekről készített emlékeztetőt, illetve adott esetben a munkacsoport állásfoglalását megküldte az IKSZ és az MKE elnökségének, valamint az NKÖM könyvtári osztályának.

A képzés másik nagy területén az akkreditált képzési formák sokszínűsége alakult ki állandóan bővülő és szükséges kínálattal. Az egyesület a NKÖM továbbképzési projektje nyújtotta lehetőségek ellenére sok tagjának finanszírozta részarányosan tanfolyami továbbképzését.

4. Kommunikációs tevékenység

Az MKE kommunikációs stratégiájának megjelenítésében fontos szerepet visz a 2003-ban megalakult Kommunikációs Bizottság. Tevékenysége sokoldalú és szisztematikus. Működésének sok kézzelfogható eredményét könyvelheti el az egyesület. A külső és belső kommunikáció érdekében megújította az MKE honlapját, ahol a központi információk mellett megjelentek a tagszervezet hírci, információi is. Ismét megjelent a Hírlevél azon tagtársakra gondolva, akik számára nem elérhető az elektronikus hírforrás. A terv szerinti komplex promóciós csomag első elemeként elkészült az egyesületet bemutató szórólap, az uniós csatlakozás jegyében szervezett Civiliáda rendezvényen az egyesület célkitűzéseit, tevékenységét prezentáló kiállítással jelent meg. A könyvtárosok személyi kommunikációjának fejlesztésére összeállította egyhetes tréningjének programját. Nagy szerepet játszott a Vándorgyűlés sajtótájékoztatójának megszervezésében, amelynek eredményeként rendkívüli nyilvánosságot kapott a könyvtáros társadalom, a könyvtárugy maga.

5. Nemzetközi kapcsolatok

Az egyesület nemzetközi szakmai szervezetekkel fenntartott kapcsolatai két szervezethez kötődnek, az IFLA-hoz (Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége) és az EBLIDA-hoz (Könyvtári Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája). Bár a két szervezet folyamatos évi munkájában – anyagiak híján – állandó képviselője továbbra sincs, mindkét szervezet konferenciáján az MKE 2003-ban is képviseltette magát. Az ott gyűjtött tapasztalatok, illetve személyes kapcsolatok jól szolgálják az együttműködést, amely különösen fontos számunkra az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk során.

Az IFLA olyan globális fórum, amelyen hosszú évtizedek óta részt vesznek a magyar szakemberek. Az IFLA konferenciát, sorrendben a 69-ediket tavaly Berlinben rendezték meg. Az egyesület részéről hét fő vett részt a rendezvényen. A részvétel finanszírozásához nagy mértékben hozzájárult a NKÖM és a Goethe Intézet.

A konferencia címe alapján a fő téma *A könyvtár mint hozzáférési pont: média-információ-kultúra* volt. A szervezet nyilvánvaló célja az volt, hogy demonstrálják szerte a világon: a könyvtárak magas szinten képesek megfelelni az új kihívásoknak: az információ szolgáltatásának, elhelyezésének fontos központjai mind a helyi, mind a nemzetközi közösségek vonatkozásában.

Az EBLIDA a könyvtárak és levéltárak hivatásos lobbiszervezete az EU-ban. Küldetése az érdekkijárás és a megfelelő politikai véleményformálás az Európai Parlamentnél és az Európai Bizottságnál, a Régiók Bizottságában, a Miniszterek Tanácsában és a felsorolt EU intézményeken kívül az Európa Tanácsnál, valamint más releváns nemzetközi politikaformáló intézménynél. Az EBLIDA működésének legfőbb terei 2003 folyamán az információs társadalom kialakításában: a szerzői és a szomszédos jogok; az élethosszig tartó tanulás; a könyvtárak és a levéltárak, mint a kulturális örökség megőrzésének helyei, szerepük a tudás társadalmában; a könyvtárak és a levéltárak kereskedelmi szempontjai, ezek képviselője a WTO és a GATS tárgyalásokon. Az EBLIDA szervezetének az MKE a csatlakozási folyamat során „csak” társult tagja volt. Az elmúlt két évben az MKE-t és az IKSZ-et is közös megbízott képviselte ezen a fórumon.

A Bibliothek und Information Internationalal ápoltt kapcsolatoknak köszönhetően újabb 2–4 hetes németországi ösztöndíjas utakra nyílik lehetősége két MKE-tagnak. 2003-ban – a fogadó fél körülményei miatt – csak szervező munkára került sor, a tanulmányút 2004 folyamán valósul meg.

6. Kapcsolattartás a határon túli könyvtárosokkal

Az MKE közhasznú tevékenységének egyik területe a határon túli magyarsággal kapcsolatos. Hasonlóan más területekhez ez is változásokon megy keresztül. Lassan megszűnnek a kapcsolattartás formális elemei, átadják helyüket az érdemi szakmai kérdések megvitatásának. Az együttműködések, a meghívások mindkét oldalról tartalmi jellegűek. A magyar könyvtárügyi uniós csatlakozásra történő felkészülésének tapasztalatait nagy érdeklődéssel hallgatták a határon túli kollégák, az egyesület tagszervezetei pedig sok rendezvényre való meghívással igyekeztek ezt megosztani. Ezt a törekvést a NKÖM és az MKE egyaránt támogatta. A NKÖM Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Főosztálya a határon túli magyar könyvtárosokat évek óta támogató programjának megvalósításában igényli szervezetünk képviselőjének jelenlétét. Az egyesület képviselőjén keresztül javaslatot tett a pályázati kiírás témáira, részt vett a pályamunkák értékelésében, az éves pénzügyi keret elosztásában. A tárca projektje az elmúlt év során egymillió forinttal járult hozzá a határon túli kollégák részvételéhez a szakmai rendezvényeken.

7. Az egyesület képviselője, kapcsolatrendszere

Az MKE elnöksége az elmúlt évben áttekintette kapcsolatrendszerét, eddigi együttműködéseit. Tovább erősítette kapcsolatait a könyvtári szakmai szervezetekkel. Az IKSZ-szel közösen előkészítette új együttműködési szerződését. Az egyetemi könyvtárakat képviselő Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumával és az OM

megfelelő felsőoktatási szerveivel egyik alelnökén keresztül tartotta a kapcsolatot. Az egyházi könyvtárak egyesületével kiegyensúlyozott volt a viszonya. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületével új alapokra helyeződött a kapcsolat. A tárca érdekegyeztető ülései alkalmat adtak a KKDSZ, a kultúra, az egyéb közgyűjteményi szférák képviselőivel is szorosabb kapcsolat kiépítésére, ápolására, a közös lobbizásra.

A társadalmi párbeszéd hangsúlyozottan volt jelen az egyesület elmúlt évi tevékenységében. Az MKE kapcsolatot keresett, és kedvező fogadtatásra talált az Esélyegyenlőségi Hivatalban (könyvtárosi részvétel szakértői munkákban, dokumentumok kidolgozásában; esélyegyenlőségi információk megjelenítése a könyvtári szolgáltatások részeként stb.), az OM-ben, a Határon Túli Magyarok Hivatalában, a MEH társadalmi kapcsolatok államtitkárságán és a NIIF irodán (könyvtárak bevitele a közhálóra) az Informatikai és Hírközlési Minisztériumban, a megyei közgyűlések elnökeinél. Nem utolsó sorban említendő, hogy az egyesület korábban is jó partnerkapcsolata megerősödött a NKÖM-mel és a szakma intézményeivel. A könyvtári osztállyal (ma már főosztály) kétoldalú megbeszélések során egyeztetett stratégiát, vitatott meg aktuális könyvtárügyi kérdéseket. Az egyesület véleményezte az érdekeltség-növelő támogatásról, valamint a szerzői jogról szóló jogi dokumentumokat, szót emelt a létszámleépítések ügyében, a dokumentumok áfa-visszatérítésének megszüntetése kapcsán stb. Hagyományosan példás az együttműködés az OSZK-val, amit csak erősít a Könyvtári Intézettel kialakított nagyon konstruktív munkakapcsolat.

Az elnökség tagjai a múlt évben is részt vettek különböző szakmai szervezetek és fórumok munkájában. Az Országos Könyvtári Kollégium tagjaként mandátumát végigvitte a szervezet korábbi elnöke. Több, szakmai kitüntetést odaítélő kuratóriumban végeztek munkát az egyesület megbízottai. Állandó taggal képviselteti magát a szervezet a nemzeti kulturális örökség minisztere által adományozott Széchényi Ferenc- és Szinyei József-díj, a Bibliotéka emlékérem kuratóriumában. Az elnökség szervezte meg az első ízben tavaly átadott Füzéki emlékérem kuratóriumát és az ünnepséget. Az MKE, közelebbről a tagszervezetek javaslata alapján adta át 2003-ban (mint minden évben) a NKÖM művészeti főosztályának vezetője a Fitz József-díjat a szakmai és esztétikai szempontból legsikeresebbnek ítélte öt könyv kiadójának. Az MKE és az IKSZ által alapított „Az év ifjú könyvtárosa” címet és a vele járó elismerést a vándorgyűlésen adta át a kuratórium elnöke. Az MKE alelnökén keresztül képviselteti magát a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros szerkesztőbizottságában.

8. Gazdálkodás. Az egyesület működését biztosító anyagi források

Az egyesület céljai megvalósításához az alábbi pénzügyi források álltak rendelkezésre.

A tervezhető bevételekhez sorolhatók az egyéni és testületi tagok által fizetett tagdíjak és költségvetési támogatások.

A tagdíjak a költségvetés bevételi ágának 11,4 százalékát tették ki 2003-ban. Bár ez az arány a 2002. évhez képest (10 százalék) javulást mutat, összességében a tagdíjbevételek kis mértékben (152 000,- Ft-tal) az előző évi alatt maradt. A 2001-ben

megfogalmazott tagdíjreform pénzügyi kihatását a tagszervezetek gazdálkodásában szükséges ellenőrizni, elemezni, és ennek eredményét a tagdíjfizetési rendszer tervezett módosításakor figyelembe venni.

A költségvetés bevételi oldalának gerincét a NKÖM-höz és az OM-hez benyújtott pályázatok révén kapott támogatások képezték. Ezek a bevételek biztosították 2003-ban is az MKE költségvetési stabilitását, és tették lehetővé az egyesület alapvető céljainak teljesítését azzal együtt is, hogy ezek összege a szigorúbb költségvetési politika már érzékelhető következményeként elmaradt a 2002. évtől. A második félévi gazdálkodásban okozott átmeneti fizetési gondokat az a helyzet, hogy a 2003. június 30-án elnyert NKÖM támogatás (3 750 000,- Ft) a számlára csak november 21-én érkezett be, a kötelezettségek pedig az év korábbi szakaszaiban folyamatosan keletkeztek. A korábbi évekhez képest jelentéktelen bevételi forrásnak számított a Miniszterelnöki Hivatalhoz benyújtott pályázaton nyert támogatás. A Nemzeti Civil Alapprogram törvény megalkotásával a pályázati rendszer ebben a szférában a 2004. évre teljesen átalakult.

A támogatási jellegű forrásokat egészítették ki a nem tervezhető bevételek. Ezek közül az első helyen említendő (súlyuknál, jelentőségüknél fogva) az NKA-hoz benyújtott pályázatok révén megszerzett támogatások, amelyek a központi, illetve tagszervezeti rendezvények kiadásait fedezték. A 2003. évben szép eredményt ért el a szervezet: az NKA tavaszi és őszi pályázatainak összesen 15 pályázata nyert. Az őszi pályázaton elnyert összegek kiutalása azonban csak a 2004. évben történt meg, így az pénzügyileg a 2004. évet fogja érinteni. A 2003 őszi Fővárosi Önkormányzat Civil Szervezetek és Társadalmi Kapcsolatok Bizottságától pályázaton elnyert működési támogatás ugyancsak a 2004. pénzügyi évben realizálódik.

Az SZJA 1 százalékából 2003-ban befolyt bevétel felhasználásáról a Tanáccsal történő konzultáció után dönt majd az Elnökség.

Az MKE gazdálkodási rendjének korszerűsítése érdekében részben adminisztratív, részben a gazdálkodási tevékenységet érintő változások történtek. Adminisztratív változást jelent a könyvelés gépesítése: a hagyományos főkönyvi nyilvántartás helyett november 1-jétől számítógépes program segíti a munkát. Természetesen a rendszerbe visszamenőleg a teljes 2003. év pénzügyi adatai bekerültek, így az naprakész, és sokféle visszakeresési szempont szerint felhasználható.

A megkezdett reformot folytatva a szigorúbb és fegyelmezettebb gazdálkodási rend kialakításához áttekinthetővé kell tenni – a tagszervezeteket is magába foglalóan – az MKE egészének pénzügyi helyzetét, gazdálkodását. Ehhez a 2003. gazdasági év lezárása után az elnökség a tagszervezetektől is egységesen kéri be a legalapvetőbb gazdálkodási adataikat.

A forrásbővítést a pályázati lehetőségek fokozottabb kihasználásával kívánja az egyesület eredményesebbé tenni: a működéshez és a megrendezendő programokhoz a központi költségvetési és önkormányzati forrásokon kívül uniós és egyéb források igénybevétele szükséges.

Bakos Klára

A könyvtárstatisztikus megjegyzései és kérdései

„Tudom, mit ér az ikon, hisz magam pingáltam.”

Könyvtárügyünk az ezredfordulón – viseli címét *Sonnevend Péter* cikke (3K 2004/02) – és joggal. Az alcím (*Jegyzetek a könyvtárstatisztikai CD-ROM kapcsán*) szerénysége nem felel meg a cikk nagy ívű gondolatmeneteinek, következtetéseinek, amelyekkel az egész könyvtárügyet szólította meg. Remélem, nem csak én, a CD-ROM kiadvány (*Öt év települési és szakkönyvtári ellátása a statisztika tükrében [1998–2002]*) szerkesztője reagálok erre a megszólításra. Annál is inkább, mert az még csak érthető, miért a kiadvány szerkesztője válaszol a kiadványt ismertető és adataiból következtetéseket levonó tanulmányra, de hogy miért a statisztikus szólal meg a statisztikán túli kérdésekben, és merészkedik el az adatokból levont következtetések területére, amelyek széles ívben ölelik fel a magyarországi könyvtárak helyzetét, már magyarázatra szorul.

Márpedig erre teszek kísérletet. Célom – a szerkesztőt érintő kérdések megválaszolása mellett – az adatok értelmezésének pontosítása, a figyelem fölhívása a közzétett adatok sugallta következtetésekben rejlő csapdákra, kisiklási lehetőségekre. Elsősorban nem *Sonnevend Péter* megállapításait akarom vitatni (ehhez a magyar könyvtárstudományban nálam nagyobb látókörű, tudósabb szakemberek szóljanak hozzá), hanem az adatokat vizsgáltam meg, levonhatóak-e a következtetései. A mottóban olvasható orosz közmondás talán érzékelteti, hogy a statisztikus, az „adatnyerő”, közelebb lévén a forrásokhoz, az adatszolgáltatókhoz, jobban a számok mögé lát, hogyan is születik az adat, mit takar, mit mutat és mit nem. *Megjegyzéseim és kérdéseim csakis a kétséges értelmezésekre és következtetésekre vonatkoznak*. Ezek persze nem egyforma súlyúak, így, lehet, egy-egy megjegyzésem jelentéktelennek, kötzöködésnek tűnik – a magyar könyvtárügy egésze szempontjából; ám az adatok értelmezésének szempontjából minden botló következtetés hasaláshoz vezethet.

Van a számok vizsgálatának egy másik vetülete. 2003 decemberében magyar szabványként is életbe lépett a nemzetközi könyvtárstatisztikai szabvány. A szabvány gyakorlati bevezetéséhez (kötelezővé tételéhez) mindenekelőtt széles szakmai konszenzus szükséges. E szakmai konszenzus létrehozásához talán hozzá tudok járulni egy-egy fogalom háttérének, az adatnyerés és adatgyűjtés gyakorlatának feltárásával.

Válaszcikkem hibáiért, egyenlenségeiért (rajtam kívül) a tárgy is felelős: statisztikákkal dobálózni nem lehet elegánsan. Az eleganciát, írta Hegel, hagyjuk a szusterekre.

1. A tiszteletköri lefutása után a cikkíró, elmélkedve a könyvtár fogalmán, fölveti, hogy vajon a hagyományos könyvtárfogalomba beleférnek-e az elektronikus dokumentumok tárhelyei, pl. a Neumann János Digitális Könyvtár. „Talán e kérdések is megérdemlik a tisztázást..., és akkor a statisztikában is helyet kaphatnak (az) új típusú intézmények.”

A cikkíró nem nézte meg alaposan az általa használt *Könyvtári statisztika* című kiadványt. (Megtalálható a Könyvtári Intézet honlapján; pl. a 2002. évi a *statkiad02.zip* cím alatt.) A digitális dokumentumok gyűjtői és szolgáltatói – így a Neumann-könyvtár is – ugyanolyan statisztikai elbánásban részesülnek, ugyanúgy közölnek adatot, ugyanúgy szerepelnek a kiadványokban, mint bármelyik más, esetleg „csak” hagyományos dokumentumokat forgalmazó könyvtár.

2. A cikkíró a kiadvány elemzése első lépéseként azt foglalja össze, miről tájékoztat a CD-ROM. Ismertetésében hiányolja az általa a könyvtárügy szempontjából kívánatosnak tartott, de a kiadványban nem közölt adatokat. Többek közt hiányolja az iskolai könyvtárak adatait, s ebben igaza van.

Lemondtam ezeknek az adatoknak a közléséről, ám ezt nem szívesen tettem, de csak a – nem is túl közeli – jövőben tudom elképzelni a különböző minisztériumok felügyelete alá tartozó könyvtárak statisztikai adatszolgáltatásának egységesülése révén a közoktatási könyvtárak bevonását a kulturális statisztikai körbe. Úgy tudom, működik tárcaközi bizottság, amely – többek között – a statisztika ezen egységesülését is elő kívánja mozdítani. Jelenleg az iskolai könyvtárak adatszolgáltatása nem kompatibilis a kulturális statisztikai rendszerrel. Más adatokat gyűjt (pl. a könyvtári olvasók [tanulók] számát – ami leginkább a szolgáltató közönségnek felel meg); a hasonló adatokat másképpen értelmezi (pl. a kölcsönzött dokumentumok része a tanuló számára tartósan vagy nem tartósan kölcsönzött tankönyv), és egységes útmutatóval sem rendelkező, az iskolai könyvtárosok is saját fogalomértelmezéseikre hagyatkoznak. Más a gyűjtési időszak (októbertől szeptemberig), győnye az adatkontroll, a szakfelügyeleti revízió még gyakoribb jár. Az adatokat lehetetlen beszerezni, nincs hivatalos statisztikai kiadvány az iskolai könyvtárakról (az *Oktatási Évkönyvben* az a szó: könyvtár, nem fordul elő). Több nagy gátja is van tehát annak, hogy a cikkíró és vele együtt a könyvtárszakma kívánalma megvalósuljon.

3. Sorolva tovább, miről tájékoztat a CD-ROM, a cikkíró fölveti a következőket: „olyan adatokra is szükségünk lehet, mennyit költ a magyar társadalom a megtermelt GDP-ből könyvtári célokra... Azt is jó lenne kifejezni a települési könyvtárak adatai keretében, eléri-e a ráfordítás az *önkormányzatok összkiadásának egy százalékát?* (Az idézetekben található *kiemelések* az eredetiben. S. J.) A felsőoktatási könyvtáraknál pedig, hogy hány százalékot fordítanak egyetemünk és főiskolánk teljes költségvetésükből e célra”.

A cikkíró óhajai teljesülésének legfőbb akadályja az, hogy bár ezek az adatok többé-kevésbé kideríthetőek, de nagyon „puha” adatok; a magyarországi könyvtáraknak majdnem a fele nem önálló költségvetésű intézmény, és így nem állapítható meg a kiadások könyvtárra eső része. Az egyébként „önálló” könyvtárak közül is jó néhány még ma is szakfeladaton működik, vagyis nincs alapító okirata, nincs önálló költségvetése, hanem a fenntartó (általában az önkormányzat) szakfeladata. Hasonlóan kideríthetetlen a felsőoktatás („stratégiai ágazat!”) legtöbb könyvtárának költségvetése, hiszen nem különíthető el a felsőoktatási intézmény

költségvetésétől. Ezen okokkal magyarázható az is, hogy a könyvtárak a beküldött adatlapoknak a bevételekre és a kiadásra kérdező pontjait töltik ki a leghiányosabban és legpontatlanabban. Szerepet játszik e hiányosságban és pontatlanságban a kérdőív túl korai benyújtási határideje is, hiszen január 31-én a fenntartók a legritkább esetben tudják lezárni az előző pénzügyi évet.

4. Nem tartja szerencsésnek a cikkíró a szakkönyvtárak és a munkahelyi könyvtárak összemosisát, adataik összevonását. Annyira igaz van, hogy a 2003. évi statisztika közreadásánál már figyelembe is vettük javaslatát a szétválasztásról.

Megjegyzendő, hogy az elkülönítés eddig sem volt lehetetlen feladat. Talán nem eléggé köztudomású, de a Könyvtári Intézet, illetve a kulturális minisztérium honlapján megtalálható kulturális statisztika minden adatszolgáltató minden szolgáltatott adatát tartalmazza egy Excel-táblázatban (pl. 2002: *kvtstat02.zip*). Ezeket az adatokat bekódoltuk, vagyis legyűjthetőek könyvtártípusonként, akár munkahelyi, akár szakkönyvtáranként is.

Ismertetését befejezve, hogy a CD-ROM miről tájékoztat (és miről nem), a cikkíró kísérletet tesz a jól használható, a „kemény” adatok körének megvonására.

5. Mindenekelőtt saját élettapasztalatára hivatkozva általában véve leszögezi, hogy a „pusztán forintadatok keveset mondanak el – főként az *infláció hatásától meg nem tisztított* állapotban.”

A forintadatok valóban puhák, ám nem csak az infláció miatt. Főntebb esett már szó arról, hogy a magyarországi könyvtárak 45 százaléka nem önálló költségvetésű, és így nem tudja közölni a teljes költségvetését; a fennmaradó 55 százalék majdnem mind települési (községi, városi) könyvtár; csak ezek esetében, amelyek az összes települési könyvtárnak pontosan a kétharmadát teszik ki, van értelme az inflációs ráta alkalmazásának. Mármost milyen érvényességű következtetést lehetne ebből levonni?

6. Ezután veszi számba a cikkíró a „kemény” adatokat. Az első ezek között az ellátandó lakosság száma.

Talán meglepő tény, de a KSH adatai csak tízévente (népszámláláskor) pontosak, egyébként nagy és ellenőrizhetetlen ingadozást mutatnak (a ki- és beköltözések regisztrálása hiányos, sok a féllegális, pl. külföldi lakos etc.). Egyáltalán: a fogalmat is tisztázni kellene: mit értünk ellátandó lakosságon? A potenciális használói kör egy településen korántsem azonos a település lakosságának számával (pl. az iskolavárosba bejáró tanulók vagy éppen fordítva: a település „kijárói”, akik másutt tanulnak, dolgoznak). Kérdés az is, mennyi az ellátandó lakosság? A települési könyvtárak jelentéséhez hozzárendelt lakossági adatok összege cca. százezer fővel kevesebb, mint a KSH közreadott adata (2002). Ezek az emberek olyan településeken élnek, amelyek könyvtárai nem jelennek meg a statisztikánkban – most nem részletezhető és teljesen föl sem tárt okokból. Nem szabad továbbá a számításból kihagyni, hogy a városok lakossági ellátásába – és nem csak Budapestben – besegítenek a felsőoktatási és munkahelyi (pl. TEMI-) könyvtárak. (Mint ahogy a megyei könyvtárak vagy a FSZEK viszont a felsőoktatásba.) A „besegítő” könyvtárak adatait azonban csak egyedi vizsgálatokkal lehetne oly mértékben pontosítani, hogy azok alkalmasak legyenek az ellátási térképbe való bevonásra.

7. „Kemény” adatnak tartja a cikkíró az intézmények (értsd: könyvtárak) és a szolgáltatóhelyek számát.

A területi ellátás kifejezése végett a statisztikai adatszolgáltatás rendjében az egy intézmény – egy könyvtár elvet módosítja az, hogy amíg az egy településen működő intézmény összes szolgáltatóhelyével összesítve közöl adatot, addig a más településen működő szolgáltatóhely önálló adatszolgáltató. Ezzel a módszerrel élve a település könyvtári ellátása összerakható az ott működő könyvtárak adataiból (ám amennyiben ragaszkodnánk az egy könyvtár – egy adatszolgáltató elvhez, az adatok már nem lennének szétbonthatóak). Az adatszolgáltatók ilyenén értelmezése mögött az a szemlélet húzódik meg, amely nemcsak szegregáltan kívánja látni a különböző könyvtártípusokat, hanem a használó szemszögéből is; azt a kérdést téve föl, hogy olvasóként mit és hogyan keresnek a statisztikában. Így viszont nehezebb megállapítani a könyvtárak számát – lehet, hogy a jövőben célszerű volna a szolgáltatóhelyeket állítani a mérés középpontjába.

8. A „kemény” adatok közé sorolja a cikkíró a könyvtárak alapterületét és nyitvatartási idejét.

Ám ezek értelmezése sem egyszerű. Könyvtártípusonként más-más jelentőséggel bírnak ezek az adatok. Az alapterület, az iskolai–felsőoktatási könyvtárak vagy egyes szakkönyvtárak (pl. klinikai könyvtárak) esetében lényegtelen, hiszen a könyvtár mintegy kifolyik a tantermekbe, előadókba, illetve a rendelőkbe. A nyitvatartási időt is lehetetlen számon tartani: iskolaidőben a könyvtárnak célszerű mindig fogadnia a betérőket, a tanszéki könyvtárat az ügyintéző igény szerint nyitja, az ügyeletes orvosnak vasárnap is utána kell tudnia nézni a szakirodalomnak. Még a települési, leginkább a kistelepülési könyvtárakban is gyakori, hogy a könyvtár a hivatalos nyitvatartási idő ellenére, ad hoc nyit és zár, szükség szerint.

9. A cikkíró – továbbmenve – a hagyományosan és közkeletűen is „kemény” adatnak tartott olvasók számát maga is a jól használható adatok közé sorolja.

Mint gyakorló adatgyűjtő azonban azt látom, hogy a magyarországi könyvtárak a beíratkozott olvasó fogalmát a legkülönbözőbb módon értelmezik. A települési könyvtárak egy része a könyvtárat általában véve használni akarókat, más része a kölcsönözni szándékozókat (csak szándékozókat, hiszen nem feltétlenül veszik igénybe a beíratkozottak a kölcsönzést), esetenként a település teljes lakosságát ide számítják. A felsőoktatási könyvtárak nagy részében a hallgató automatikusan tag, holott esetleg a lábát sem teszi be a képzés négy vagy öt éve alatt; a szakkönyvtárak (leszámítva az országosokat) a kiszolgáltató intézmény teljes munkatársi vagy a szakterület kutatói létszámát veszik figyelembe. A kórház betegkönyvtárának hány olvasója van? Ahol féléves érvényességű beíratkozásra is mód van, ott, ki tudja, kiszűrik-e az azonos személyeket.

A beíratkozott olvasó homályos fogalmát éppen ezért szükséges fölcserélni a már említett statisztikai szabvány pontosabb és mérhetőbb fogalmaival: az aktív használó (az a regisztrált könyvtárhasználó, aki a beszámolási időszakban látogatta a könyvtárat, vagy igénybe vette a könyvtár nyújtotta lehetőségeket, illetve szolgáltatásokat); és az aktív kölcsönző (az a regisztrált könyvtárhasználó, aki a beszámolási időszakban legalább egy egységet kölcsönzött) fogalmaival. A szabványos fogalom gyakorlati alkalmazása valóban összemérhetővé tenné a különböző könyvtárak olvasóinak számát.

10. A cikkíró fontosnak tartja az olvasók életkori csoportjai szerinti bontást.

A korosztályos bontásnak a települési könyvtárak (idejétmúlt szóhasználatlaltal: közkönyvtárak) esetében is csak megszorításokkal van értelme. Pontosan mérhető-

ek a gyermekek, a tanulók, a nyugdíjasok, a hetven éven felüliek; jóval kevésbé az aktívak, és a statisztikában nyilvánvalóan nem jelennek meg a legfontosabbak sem bontásban, sem ömlesztve: akik a könyvtárban sem jelennek meg. Hiszen egy könyvtárnak igazán a célcsoportjairól kellene képet kapnia, azt kellene mérnie (mint ahogy ezt marketingvizsgálatokkal meg is teheti). A nem települési könyvtárak esetében a korosztályos bontásnak nincs súlya: a tanulók, a hallgatók kb. egyidősek, a kutatók életkora indifferens. Tudnivaló, hogy az emlegetett szabvány, bár nem tiltja – hiszen nem tilt semmi többletet –, nem is preferálja a korosztályos bontást (és nem is ad rá mintát).

11. A cikkíró által „a többenél keményebbnek” tartott adat a teljes munkaidőre átszámított könyvtári személyzet és ezen belül a szakképzett könyvtárosok száma.

Amennyiben a cikkíró könyvtári személyzetten a teljes személyzetet érti, úgy az egyáltalán nem tekinthető „kemény” adatnak (akár átszámítottan, akár nem). Magyarországon nagyon kevés oly mértékben önálló könyvtár van, ahol a kiszolgáló személyzet csakis a könyvtaré, csak ott dolgozik. Még az önálló költségvetésű könyvtárak egy részében is (a hányad pontosabb felmérése még várat magára) alkalmaznak közös munkaerőt (épületgondnokot, takarítót); leginkább a közös fenntartású, de nem szükségszerűen közös fedél alatt működő intézmények esetében. Amennyiben a cikkíró a könyvtári munkakörben dolgozókról beszél, annyiban teljesen igaza van: közelítően pontos adat a havi 174 órára átszámított létszámukról rendelkezésre áll, ezt hagyományosan gyűjti statisztikánk, és az értelmezése is egyre pontosabb az adatszolgáltatók körében. Tovább is bíztathatom: a szakképzett könyvtárosok száma – igaz, csak az abszolút száma, nem a havi 174 órára átszámított létszáma – szintén rendelkezésre áll.

Elkeserítő lehet, hogy a „kemény” adatok nem is olyan kemények. Joggal kérdezheti bárki, hogy ha ez a helyzet, levonhatóak-e egyáltalán érvényes következtetések, mert ha nem, sutba a statisztikával! A már emlegetett nemzetközi könyvtárstatisztikai szabvány elfogadása, magyar gyakorlattá tétele teremthet rendet, egységesítheti a fogalmakat, eljárásokat.

12. A cikkíró a szerinte fontos, de a kiadványokból hiányzó adatok között említi, hogy nincs a nyitvatartási időről adatunk.

Van. A már említett honlapokon megtalálható kulturális statisztika, tekintve, hogy minden adatszolgáltató minden szolgáltatott adatát közli, tartalmazza a heti nyitvatartási napok és órák számát is. Sajnos, ezt nem tudjuk közzétenni nyomtatott formában, mert mintegy kétszázhuszezer adatot foglal magába.

13. A cikkíró hiányolja a statisztikai adatgyűjtésből az olvasói számítógépek adatát.

Örömmel írhatom, nyitott kapukat dönget: a 2003. évi statisztika már képes ezekkel az adatokkal szolgálni, sőt az olvasói internet-hozzáférések számával is.

14. A cikkíró feltétlenül kívánatosnak tartja a hagyományos összehasonlítható statisztikai eszköz: a nagyságrendi csoportok képzését (pl. 1000 vagy 5000 lakos alatti községek vagy: 500 m² alatti alapterület stb.).

Ez jelenleg is lehetséges. A Könyvtári Intézet honlapján föllelhető – már többször emlegetett – statisztikai Excel-táblában játszi könnyedséggel képezhetőek a legkülönbözőbb – így nagyságrendi csoportok – is.

15. A cikkíró a lehetőségekhez képest „kemény” adatok közé nem veszi föl az egyáltalán nem „puhább” állományt (pedig ez van olyan lényeges, mint az általa

fontosnak tartott új beszerzések száma) és az *elektronikus dokumentumok* elérhetőségi és használati adatait (tudom, ezek mérése még nem egységes, de nemsokára az lesz). Ezek az adatok vajon miért nem használhatóak?

Ezek után a cikkíró áttér a kiadvány települési táblázataiból kiolvasható következtetések levonására. Ebben követve őt, kétséget ébresztő megállapításait vizsgáljuk meg alaposan.

16. Első ilyen megállapítása: „Nőtt a könyvtárak száma, de... fokozódott az elaprózódás...”

Attól tartok, nem a könyvtárak száma nőtt. A Könyvtári Intézet tervszerűen térképezi föl és vonja be az adatszolgáltatói körbe a magyarországi könyvtárakat. Ennek, valamint az egységes kulturális statisztikai számítógépes adatkezelő rendszer, az ISTAR 2002-beli működésbe lépésének egyik következménye az addig adatot nem szolgáltató könyvtárak sikeresebb felderítése volt, elsősorban nyilván a kiskönyvtárak körében, hiszen a nagyok már ismertek voltak. Ez vonatkozik a kistélepülési könyvtárakra és a kisebb szakkönyvtárakra is. A több adatszolgáltató több kiskönyvtárat jelent. Továbbá a felderítések számának növekedése inkább a szakkönyvtárak számában mutatkozik meg (2000–2002: könyvtárak száma: +57%, szolgáltatóhelyek száma: +34%), és – érthetően – kevésbé a települési és közművelődési könyvtárak számában, bár ebben is van számottevő többlet (2000–2002: könyvtárak száma: +11%, szolgáltatóhelyek száma: +10%). A több adatszolgáltató tehát több kis könyvtárat, illetve több kis szakkönyvtárat jelent. (Lásd az 1. és a 2. sz. táblázatot!)

1. sz. táblázat

	2000	2001	2002
A szakkönyvtárak száma	402	434	632
A szakszolgáltatóhelyek száma	1228	1469	1641

2. sz. táblázat

	2000	2001	2002
A települési könyvtárak száma	2573	2590	2853
A települési szolgáltatóhelyek száma	3132	3242	3449

17. Most vizsgáljuk meg a következtetés folytatását: „nőtt az olvasói kedv, de ez már nem fejeződik ki a kölcsönzésben”.

Ez azzal a megszorítással áll, hogy a felderített könyvtárak nagyobb része szakkönyvtár, amelynek használatában korántsem hangsúlyos a kölcsönzés. A beíratkozott olvasók száma a felderítéssel általában automatikusan növekszik, ezzel szemben a kölcsönzések száma kevésbé. Így ezekből az adatokból nem következik a kölcsönzési kedv hanyatlása – ami nem jelenti azt, hogy a hanyatlás ne lehetne igaz.

18. A cikkírónak azon következtetéséhez, amely szerint a „a ráfordítások növekedésének ellenére stagnál az új beszerzés”, lássuk az alábbi táblázatokat:

Gyarapítás	1998	1999	2000	2001	2002
Ft/lakos	113	136	121	160	173
Db/1000 lakos	119	114	116	113	125

A 3. sz. táblázat igazolja a cikkíró véleményét; hogy azonban lássuk, mi az ok, célszerű összevetni az adatokat könyvek átlagárának mozgásával. (Lásd a 4. sz. táblázatot!)

Gyarapítás	1998–1999	1999–2000	2000–2001	2001–2002
A darabszám növekedési százaléka	-10	+2	-10	+11
Az összeg növekedési százaléka	+20	-11	+32	+8
Az átlagár növekedési százaléka	+26	-13	+36	-2

Látható az egyenes összefüggés: amikor az összeg jelentős növekedése dacára a beszerzett darabszám csökkent, akkor e mögött az átlagár ugrásszerű növekedése húzódott meg (1998–1999, 2000–2001). A cikkíró megállapítása helyes, csak írásából nem derül ki annak oka. Arra az örömdetes tényre, hogy 2001–2002 között a beszerzés nem stagnál, és a ráfordítás meg a beszerzett darabszám egyaránt nő, nem tér ki.

19. A cikkíró, elemezve a beszerzés hiányosságait, az alábbi felfedezésre jut. „Az új beszerzésekre fordítható keret ettől a hányadtól is függ: ha egy könyvtárnak sikerül olyan munkaszervezést érvényesítenie, hogy a bérkiadás ne lépje túl az 50%-os szintet, akkor többet költhet gyarapításra... Ugyanez áll a működtetési kiadásokra is... Jó lenne ilyen irányt megcélozni: ... 30% működési ... költség, 20% állománygyarapítás.”

A gyakorlati tapasztalat alapján meghökkentő azon feltevése, miszerint mint egy libikókát kellene elképzelnünk a könyvtárak gazdálkodását: ha erre kevesebbet költenek, arra több jut. A könyvtárak fenntartójuktól függenek; még az önálló könyvtárak sem döntenek fenntartójuk beleegyezése nélkül bérügyekben. Az esetleges megtakarítást lehetőleg elvonják, és ritkán csoportosítható át dologi kiadásra, így gyarapításra is. Éppen fordítva áll a valóságban: a könyvtárak, miután nem maguk szabályozzák a kiadások belső arányait, ha csak tehetik, mindent elköltenek, minden keretet túllépnek, mert tartanak az elvonástól. A számok sem igazolják a föltevést. (Lásd az 5. és 6. sz. táblázatot!)

Az 5. és 6. sz. táblázatból a következők tűnnek ki: az összkiadás és a gyarapítás növekedésének üteme megegyezik, amellet, hogy a munkabér-növekedés üteme gyorsabb, vagyis a munkabérhányad az összkiadásból 2002-re nagyobbra nőtt, mint a gyarapításhányad. Nem csökkenti a gyarapításra fordított összeget a bérkiadás növekedése. Hogy a bérkiadás növekedése nem függ össze más kiadási tételek nagyságával (hanem közismert politikai döntés eredménye), megállapítható

tó abból is, hogy az abszolút és teljes munkaidősre átszámított létszám növekedésénél jóval nagyobb mértékű a bérkiadás növekedése.

5. sz. táblázat

	2000	2001	2002
A könyvtári munkakörben dolgozók létszáma	8 444	9 038	9 494
Havi 174 órára átszámított létszáma	-6 100*	6 458	6 939
(A) A könyvtári munkakörben dolgozók munkabére (E Ft)	9 033 595	10 911 842	14 245 260
(B) Összes kiadás (E Ft)	19 371 067	23 385 612	27 744 016
(C) Gyarapítás (E Ft)	4 564 544	5 436 526	6 464 583
Munkabérhányad (% [100A/B])	46,63	46,66	51,35
Gyarapításhányad (% [100C/B])	23,56	23,25	23,30

* arányosítással becsült adat

6. sz. táblázat

	2000–2001	2001–2002
A könyvtári munkakörben dolgozók létszámának növekedése (%)	+7	+5
Havi 174 órára átszámított létszámnövekedése (%)	+6	+7.5
A könyvtári munkakörben dolgozók bérnövekedése (%)	+21	+31
Az összkiadás növekedése (%)	+21	+19
A gyarapítás növekedése (%)	+19	+19

A cikkíró elképzelésével ellentétben a számokból levonható az a következtetés, hogy az összkiadás növekedése kimerül a gyarapítás növekedésében, és megállapíthatatlan vagy külső tényezők függvénye a többi kiadás növekedésének üteme. Itt érdemes visszautalni arra a megállapításra, amely szerint a magyarországi könyvtáraknak alig több mint fele önálló intézmény, vagyis hozzávetőleges pontossággal csak a gyarapítási és a bérkiadást tudja megállapítani és közölni.

Érdekes, hogy a cikkíró kívánalma a kiadás megcélózandó megoszlási arányáról országos szinten az utolsó három évben már teljesült; remélhetőleg iránytűként az egyes könyvtárak is figyelembe veszik ezt az arányt.

Áttekintve a CD-ROM települési táblázatait, az elemzés a községi (köz)könyvtári ellátásra tér át.

20. „A kilencvenes évek második felében Magyarország lakóinak 34%-a lakott községeinkben, ez az arány 2002-ben 33%-ra változott... hiába van itt az országos átlomány 42–44%-a, ... s még az új szerzemények terén is állja a versenyt... (...2002-ben 35%), ha a főfoglalkozású könyvtárosi arány 16% ... s a forintban kifejezett erőforrás is 20% alatt marad... Az ország összes olvasójából ... 2002-ben 29%-ot, a kölcsönzött kötetek terén... 2002-re 25%-ot lehet községeinkben mérni... A teljes könyvtári kiadás terén 2002-ben egy városi lakosra jut... 1660 Ft, míg egy falusira 800 alatt...”

A számok sokkolóak, és jól alátámasztják azt a stratégiai célt, amely a magyarországi könyvtári rendszer átalakítását tűzi napirendre: a kisteleplülesi ellátás fejlesztési reformját. Kérdés azonban, hogy helyes adatokból vonja-e le következtetéseit a cikkíró. A magyarországi települések egyáltalán nem válnak ketté tisztán községekre és városokra (sok esetben a városi cím elérése politikai döntés vagy lobbizás eredménye). Pilis nagyközségben tizennégyezren laknak, Visegrád városában másfélezren. A városok is olyan különbségeket mutatnak, hogy kétséges összehasonlíthatóságuk egy csoportba. Hogy lehetne egy kalap alá venni Göncöt és Százhalombattát, amely utóbbi – nem véletlenül – 27-szer annyit tud fordítani könyvtárára, mint az előbbi; Záhonyt, amelynek nincs saját városi könyvtára, és Paksot, amelynek kettő is van. Az egyébként helyes következtetést inkább arra lehetne alapozni, hogy a kisteleplüések (mondjuk, 1000 fő alatti lélekszámúak) ellátását vetem össze a nagyobbakéval (1000–10 000 fő), és így tovább, a cikkíró által is szorgalmazott nagyságrendi csoportokkal.

Az összevetés további buktatója Budapest. A főváros annyira eltér Magyarország egyéb részeitől könyvtári ellátását tekintve (is), hogy falssá tesz minden arányítást. Maga a cikkíró is érzi ezt, hiszen cikkének a városokkal foglalkozó fejezetében nem tárgyalja a fővárost, hanem külön fejezetet szentel neki. A községekkel foglalkozó részben is megkísérelti az adatok ilyen kezelését, felemás sikerrel. A cikk a következő 2002-es adatokat közli a községekre vonatkozóan: gyarapodás tekintetében 35 százalékkal részesednek a magyarországi összesből (azt Budapest nélkül véve). A lakosságszámot tekintve 33 százalék ez az arány (de itt Budapestet is a városok közé számítva; 41 százalék lenne ez az arány, ha a fővárost a cikkíró nem számolná). Az állományarány 42–44 százalék (erről az adatról nem tudom eldönteni, honnan származik, mert Budapest nélkül a valóságos adat 39, vele pedig 35 százalék). Az összes kiadás egy lakosra eső összegének minden adata pontos a cikkben (községi kvóta: 792 Ft, városi: 1661 Ft), csakhogy megint a fővárost is beleértve a városok közé. Tulajdonképpen az eredeti következtetést harsányabban támasztotta volna alá a budapesti települési könyvtárak adatának figyelmen kívül hagyása; nélküle a városi kvóta 1842 Ft! Vegyesen fölvetett adatok vegyes eredményre vezetnek.

„Tekintsük át a városi könyvtárak sorsának alakulását” lép tovább a cikk a magyarországi ellátás analizálásában.

21. A városi könyvtárak szinte minden paramétere javult az országoshoz viszonyítva 1998–2002 között. Azonban az összkiadáson belüli, a cikkíró által kívánatosnak tartott, már említett bér-, gyarapítási és működési költségarány a városi könyvtárakban valósult meg a legkevésbé. Ugyanis a városi könyvtárak esetében (természetesen Budapest nélkül!) az összkiadásból a bérhányad 60 százalék (magasan az országos átlag felett!), a gyarapításhányad 11 százalék (mélyen az országos átlag alatt!). Érdekes volna kideríteni, miért ilyen „rossz” az arány.

Mindemellett csak ismételni és hangsúlyozni tudom azt, amit már fentebb írtam a községek és a városok mesterséges megkülönböztetésében rejlő csapdáról.

Kiemelten elemzi a cikkíró a főváros könyvtárügyét. Nem is lehet másként. Hosszan sorolhatóak a nagy számok, hiszen Budapest könyvtári ellátása, már ami a feltételeket, a „befektetést” illeti, gigantikusnak nevezhető a többi városhoz, különösen pedig a községekhez viszonyítva.

22. A használat, a forgalom számai is magasak, ám – mint azt helyesen mutatja ki a cikkíró – nem annyival, mint a rendelkezésre álló eszközök (gyarapítási keret

stb.) nagyságából következnek. A következtetés helyes: „... a fővárosban... erősíteni kellene az együttműködést, hogy a teljesítmény is növelhető legyen. [A teljes könyvtári körben.]” (A [szögletes zárójelben lévő] kiegészítések tőlem. S. J.)

A helyes megállapítás megint hiányos, nem kellőképpen értelmezett adatokon nyugszik. Ugyanis a relatíve alacsonyabb hatások Budapest ellátásában abból ered, hogy bár a közkönyvtárak – természetesen legfőképpen a FSZEK – nagy forgalmat bonyolítanak le, a szakkönyvtárak (közéjük érve a felsőoktatási könyvtárakat is) – néhány nagy vagy országos kivétellel – jellegükből fakadóan alacsony forgalmúak. Például a Magyar Sakkszövetség könyvtára a benne föllelhető szakirodalom, nem pedig a forgalma miatt van szükség. A magyarországi településszerkezet egyenlensége (egy óriásváros egy kis országban) következtében a szakkönyvtárak 62 százaléka Budapesten található. Ezek nagyobb része kiskönyvtár, amely egy-egy speciális szakterület kicsiny szelvényének ellátását szolgálja.

A cikkíró szorgalmazta együttműködés a felsőoktatási reform keretén belül lassacskán meg is indul (az ELTE tanszéki könyvtárainak nagy része például már intézeti könyvtárakká egyesült), ám a vegytiszta szakkönyvtárak sokasága (mint a Bélyegmúzeum vagy az Országos Meteorológiai Intézet könyvtára) továbbra is magasan tartja a felhasznált erőforrás-arányt (kiadás, személyzet), és lehúzza a forgalom arányát az országos ellátáshoz képest.

23. Nézzük meg közelebbről, hogy a cikkíró által hivatkozott fővárosi forgalmi adat valóban hivatkozható-e: „Budapesten: egy szolgáltatóhelyre... csaknem 2600 beíratkozott olvasó [jut közkönyvtárak esetében].”

Ez nem kevés. Az ország legnépesebb 17 városa közül Békéscsaba és Kecskemét után a harmadik a sorban. Már volt róla szó, hogy a beíratkozott olvasó fogalmát Magyarországon a legkülönbözőbb módon értelmezik. Tudnivaló, hogy a FSZEK nagyon magas adatát nemcsak a gyönyörűen felújított és 2001-ben átadott központi épület vonzásának köszönheti, nem is csak a budapesti felső- és közoktatási könyvtárak állományhiányosságainak (persze ezek a tényezők is jelentős szerepet játszanak), hanem a beíratkozott olvasó fogalmának sajátos, a hazai gyakorlatban el nem terjedt, regisztrált látogatóként való értelmezésének is. Például a legfrekvenciáltabb FSZEK-könyvtárba, a központiba belépni csak regisztráció feltételével lehet. (Lásd a 7. sz. táblázatot!)

7. sz. táblázat

Év	A beíratkozott olvasók száma a FSZEK-ben (ezer fő)		
	a központi könyvtárban	a kerületi könyvtárakban	összesen
1996	21	145	166
1997	20	143	163
1998	21	143	164
1999	18	144	162
2000	15	145	160
2001	48	135	184
2002	56	132	188
2003	73	136	209

Jól kivehető, hogy míg a központi könyvtárban az utolsó három évben robbanásszerű a növekedés, pontosan ugyanabban a három évben kezd visszaesni a kerületi könyvtárak beíratkozott olvasóinak száma. Vajon miért? Az ottaniak talán kevésbé szeretnek könyvtárba járni? Érthető persze a központi könyvtár elszívó hatása: vonzáskörzetében két nagy forgalmú kerületi könyvtárat szüntettek meg ebben a három évben. Ez azonban nem indokolja a központi könyvtár olvasói létszámának megnégyszereződését! Jóval inkább a beíratkozott olvasó sajátos értelmezése a kulcs ennek megértéséhez.

Annál is inkább, mert ha hozzánézzük a városok egy szolgáltatóhelyre eső kölcsönzött dokumentum forgalmát, meglepő eredményre jutunk. Amíg Kecskeméten vagy Békéscsabán a beíratkozott olvasók száma jóval meghaladja a budapesti átlagot, addig a dokumentumforgalomra ez egyáltalán nem áll: Békéscsaba a budapesti átlagnak a kétharmadát, Kecskemét pedig kevesebb, mint felét teljesíti. Úgy látszik, míg a főváros esetében a beíratkozott olvasó „kibővített” értelmezése mögött valódi dokumentumforgalom áll, ez nem mondható el a fogalmat valószínűleg hasonlóan értelmező kecskeméti és békéscsabai könyvtárakról.

Már volt róla szó, ám újra és újra beleütközve a ténybe, el kell ismételnem, hogy a cikkíró az adatokat a legkülönbözőbb módon használta következtetéseihez. Egyenként minden adatot kontroll alá kell vetni ahhoz, hogy kibogozzuk, melyik mit jelent.

Jó példa erre cikkének fővárosi fejezete. Míg pl. a könyvtárközi kölcsönzést (egy későbbi fejezetben) az elvitt plusz a helyben használt dokumentumok számára vetíti, itt, a fővárosi fejezet települési könyvtárakat vizsgáló részében, ha a dokumentumforgalomról szól, a helyben használtakat nem veszi figyelembe. Ugyan miért? Az hagyján, hogy így vagy úgy értelmez egy adatot, de ennek a szövegből ki kellene derülnie. Egy másik példa: a „kemény” adatok közé a havi 174 órára átszámított (FTE = Full Time Equivalent) könyvtárosok számát veszi föl, ám abban a fejezetben, ahol a főváros és az ország települési könyvtárainak adatait hasonlítja össze, a teljes munkaidős, a nyolc órás könyvtárosok abszolút számát használja. (Növeli a zavart, hogy olykor – helytelenül – főoglalkozásúaknak nevezi őket.) Ugyanitt viszont az összes könyvtártípus átfogó adatait is számba véve, a könyvtárosok számát mint átszámított (FTE) létszámot értelmezi, de, hogy a dolgot nehezebben lehessen követni, a kölcsönzött dokumentumokhoz újra hozzáveszi a helyben használt dokumentumokat. További példa a fővárosi fejezet települési könyvtárakat tárgyaló részéből: a gyarapítás országos mutatójáról (390 db/szolgáltatóhely) eldönthetetlen, hogy az összes darabszámot jelenti vagy a könyvek számát? Az előbbi 2002-ben 358, az utóbbi 301 volt.

A következetlen adatkezelés arra a tréfára emlékeztet, amelyik a kapitány és a kazánfűtő közötti párbeszédből áll: Mennyi? Harminc! Mi harminc? Mi mennyi? A cikkben bőségesen adagolt adattömeg egyenként vizsgálva sokszor értelmezhetetlen: nem tudjuk, hogy az adott helyen mit hogyan használ a cikkíró. (Ne felejtjük el, ez önmagában nem érinti megállapításainak helytálló vagy téves voltát; csak ki tudja, azokat az idézett adatok alátámasztják-e.)

24. A főváros ellátásával végezve tulajdonképpen „körbe” is ért a cikkíró. De mert különös fontosságot tulajdonít – és ebben csak egyetérthetünk vele – a könyvtárközi kölcsönzés ügyének, külön fejezetet szentel neki. A levont következtetés nem hízelgő a könyvtárközi kölcsönzés fellendítésére létrehozott ODR-re nézve,

ezért a fölhasznált adatok alapos elemzést igényelnek. A következőket olvashatjuk: „1996-ban a települési könyvtárak 18 ezer állományegységet adtak más könyvtáraknak, viszont kaptak másoktól 47 ezret (összes: 65 ezer), ami úgy is értelmezhető, hogy a közkönyvtárak... »kívülről« szereztek meg ... közel 30 ezer dokumentumot... 1998-ban e számpár: 17 ezer adott és 22 ezer kapott... 2002-ben az adott egységek száma 30 ezer, a kapottaké 46 ezer... Úgy tűnik, az ODR-program – települési könyvtári körben – az eredményen nagyságrendileg még nem változtatott.”

Dehogynem. Lássuk, miről van szó! (Lásd a 8. sz. táblázatot!)

8. sz. táblázat

Könyvtárközi kölcsönzés (ezer db)								
A FSZEK adataival		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Települési könyvtárak	adott	18	16	17	17	21	23	30
	kapott	47	45	22	26	29	39	45
	különbség	+29	+29	+5	+9	+8	+16	+15
	összesen	65	61	39	43	50	62	75
Egyéb könyvtárak	adott	3	2	4	101	84	81	100
	kapott	2	1	5	35	71	73	72
	különbség	-1	-1	+1	-66	-13	-8	-28
	összesen	5	3	9	136	155	154	172
Összesen	adott	21	18	21	118	105	104	130
	kapott	49	46	27	61	100	112	117
	különbség	+28	+28	+6	-57	-5	+8	-13
	összesen	70	64	48	179	205	216	247

Megjegyzés: a Különbség sorokban a + a kapott dokumentumok többletét jelenti.

Ennek a táblázatnak az adataiból dolgozott a cikkíró. Az idősorokat áttekintve az alábbiak tűnnek ki:

- az abszolút számok növekedést mutatnak;
- de a növekedés a települési könyvtárak esetében a kapott dokumentumok száma miatt 1996–1997 után felére esik vissza, majd egyenletesen emelkedik.

Ám nézzük meg a FSZEK hasonló adatait! (Lásd a 9. sz. táblázatot!).

9. sz. táblázat

	Könyvtárközi kölcsönzés (ezer darab)						
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
adott	2	2	0	0	1	1	3
kapott	24	26	0	0	0	0	0

Ebből azt látjuk, hogy ő a ludas két képtelenül magas adatával. Valóban. 1996-ban és 1997-ben – és erről a cikkírónak nem lehetett tudomása – a FSZEK a könyvtárközi kölcsönzések adatához hozzáadta a saját belső átkölcsönzései számát (az akkor működő központi ellátó szolgálat, a KESZ adatát). 1998-tól szabályosan közöltek adatot, így megállapítható, hogy a FSZEK e két sora nyugodtan figyelmen kívül hagyható. (Lásd a 10. sz. táblázatot!)

10. sz. táblázat

Könyvtárközi kölcsönzés (ezer db)								
A FSZEK nélkül		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Települési könyvtárak	adott	16	14	17	17	20	22	27
	kapott	23	19	22	26	29	39	45
	különbség	+7	+5	+5	+9	+9	+17	+18
	összesen	39	33	39	43	49	61	72
Egyéb könyvtárak	adott	3	2	4	101	84	81	100
	kapott	2	1	5	35	71	73	72
	különbség	-1	-1	+1	-66	-13	-8	-28
	összesen	5	3	9	136	155	154	172
Összesen	adott	19	16	21	118	104	103	127
	kapott	25	20	27	61	100	112	117
	különbség	+6	+4	+6	-57	-4	+9	-10
	összesen	44	36	48	179	204	215	244

Megjegyzés: a Különbség sorokban a + a kapott dokumentumok többletét jelenti.

Így már jól látható, hogy a települési könyvtárak vonatkozásában az ODR nagyon is hozzájárult az 1998-tól egyértelműen gyorsuló növekedéshez, hiszen a kapott dokumentumok többlete is egyenletesen növekszik (míg az egyéb könyvtárak hasonló különbsége, igaz, csak 2000-től, szabályos negatívumot mutat, hiszen funkciójuktól eredően elsősorban adnak, nem kapnak).

Tudni kell, hogy a TEKE-SZAKMA akkori adatgyűjtési rendszere miatt az egyéb könyvtárak esetében az 1996–97–98-as adatok lényegében a munkahelyi könyvtárak elenyésző mennyiségeit tartalmazzák; 1999-től az összesített adatok szabályosan emelkednek, és ez alátámasztja az ODR-ről fentebb írottakat.

25. A cikkíró a könyvtárközi kölcsönzés magyar adatait végül skandináv táblatokban vizsgálja. „Az összes könyvtártípus körében olvasóink igénybe vettek kölcsönzéssel 43,4 millió, és helyben használtak további 28,3 millió dokumentumot (együtt csaknem 72 millió) ha erre vetítjük, a negyedmilliós könyvtárközi kölcsönzési eredmény *egyharmad százalék*nak felel meg (néhány skandináv országban 3–5% körül mozog) [Akként érve, hogy a könyvtárközi kölcsönzés során adott és kapott dokumentumok számát összeadtuk, és ezt vetítettük az összforgalomra.]”

Kérdés: honnan veszi a cikkíró a „némely skandináv ország” adatát? Az UNESCO 1999-es statisztikai évkönyve szerint a nemzeti, köz- és a felsőoktatási könyvtárak esetében az alábbi a helyzet: (Lásd a 11. sz. táblázatot!)

11. sz. táblázat

A könyvtárközi kölcsönzés viszonyítva a dokumentumkölcsönzéshez (%)	A könyvtárközi kölcsönzések (tranzakciók) száma	A kölcsönzött dokumentumok száma (E db)	%
Dánia (1997)	552 970	89 945	0,615
Finnország (1997)	155 001	109 547	0,141
Norvégia (1997)	421 565	25 213	1,672
Svédország (1997)	598 167	76 411	0,783
Magyarország (2003)	247 440	43 359	0,570

Az északi országok tekintetében nem jutottam frissebb adatokhoz, Magyarországra nézve viszont nem létezik 1997-es adat. Feltételezve, hogy nagy változás nem történt 2002-ig Skandinávia könyvtárügyében, valamint hogy a többi szakkönyvtár adata az arányon jelentősen nem módosítana, a fenti adatsor közelítőleg mutatja az eltéréseket. A kölcsönzött dokumentumokhoz nem vettem hozzá a helyben használtakat, mert erre nem tud adatot az UNESCO-statisztika (ha hozzávettem volna, a viszonyszámok még alacsonyabbak lennének). Természetesen a folyton példaként emlegetett Svédország és Norvégia jóval nagyobb könyvtárközi forgalmat bonyolít le hozzánk képest, ám korántsem éri el, sőt meg sem közelíti a cikkben leírt 3–5 százalékot.

Végére értem megjegyzéseimnek és kérdéseimnek; két szösszenet maradt hátra.

26. A cikkíró táblázatba foglalta az általa a legjelentősebbnek tartott húsz magyar város (lényegében a húsz legnépesebb város) néhány fontos adatát. Első szösszenet: a táblázat fejlécében olvasható FTE (Full Time Equivalent) angol rövidítés nem a főfoglalkozású könyvtárosok számát jelenti, hanem a teljes munkaidőre (Magyarországon havi 174 órára) átszámított létszámot. (Az oszlop, amelynek fejében ez olvasható, nem is a főfoglalkozásúak számát, hanem az FTE-létszámot tartalmazza.)

27. Második (szubjektív) szösszenet: a cikkíró Szolnok 2002-es adatát lábjegyzetben hibásnak minősíti. Miután magam, e sorok írója felelek az adatok közzétételéért, ezt olvasva kínosan éreztem magam, de csak addig, amíg újra át nem számoltam Szolnok összes adatát; akkor ugyanis megnyugodhattam, hogy az adatsor nem hibás (hacsak a szolnoki könyvtárak egyike-másika nem közölt rossz adatokat). A cikkíró a gondolatát onnan meríthette, hogy a *Könyvtári statisztika* (régebben TEKE-SZAKMA) *A városok könyvtári ellátása* című része tudatosan nem tartalmazza a „csak” megyei könyvtárak adatait, vagyis ha mellettük a városban külön városi könyvtár is működik. Ez lehet hibás koncepció következménye. Elvileg ugye a színtiszta, városi funkciót nem hordozó megyei könyvtárak nem a várost látják el, hanem a megye egészét. Így nemcsak Szolnok adatsora

„téves”, hanem a Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Székesfehérvár, Tatabánya, Veszprém, Zalaegerszeg adatsora is. Vajon azokat miért nem minősítette hibásnak a cikkíró?

Köszönettel tartozom Sonnevend Péternek. Cikkével lehetőséget teremtett nekem mint könyvtárstatisztikusnak arra, hogy ráirányíthassam a figyelmet az adatok háttérében meghúzódó valóság ellentmondásaira, amelyek óvatosságra intik a következtetések levonóját.

Somogyi József

Még néhány kérdés az állományapasztásról

Vajda Kornél a 3K 2004/1. számában magánkönyvtárakra vonatkozó magánvéleményekkel vezette be állományapasztásról szóló cikkét: számomra már önmagában is mind gyönyörűséges gondolatot citált, amelyek mindegyikével azonnal egyetértettem, így már a bevezető végére komoly ellentmondásba kerültem saját magammal. Ez így van jól – nyugtatgattam magamat, hiszen csak a kétkedő könyvtáros lép a változtatás óhajának rögzítés útjára. Az írást a végre-végre örömmámorában végigolvasva azonnal döntöttem az elvszerű csatlakozásról, sőt annyira felbátorodtam, hogy cikk-szerű reagálást is ígértem az egyik szerkesztőnek. Aztán jöttek a munkás hetek statisztikákkal, jelentésekkel, EU-csatlakozással, no és természetesen sok-sok apasztással... Én pedig nem tudtam cikké rendezni leírt gondolataimat. Szerencsémre... mert azért végre a 3K Fórum rovatában néhányan hozzászóltak a témához, sőt hivatalosan is felszólítottunk a sokat gyalázott 3/1975-ös felülbírálatára. Ismét cselekvésre alkalmas (zaklatott) állapotba kerültem. Ez így van jól – nyugtattam ismét önmagam, mert a kétkedés zaklatottság nélkül csak önsanyargatás és a mély retardáció kezdete. Ez utóbbi pedig bárkit elérhet, ha végigolvassa azt a bizonyos 3/1975-öst. Hát elolvastam újra meg újra, hogy állandósuljon zaklatottságom, és hogy függetlenítsem magamat azoktól a szakmai hozzászólásoktól, amelyekre reagálni akarok.

Mi az, amit ma valamennyien óhajunk? Megszüntetni „az apasztás jogszabályban rögzített bürokratikusságát”. Az első lépés tehát az, hogy a rendelet azon pontjait vizslatjuk, amelyek évtizedek óta felesleges adminisztrációra kényszerítenek, vagy amelyek már egyszerűen nevetségesek a törlés menetében. Ilyen jelzéseket kerestem a témával kapcsolatos hozzászólásokban is. A következőket találtam: minek nincs helye a rendeletben (lásd: avulás, mint törlési indok), mit kéne belegyömöszölni vagy figyelembe venni elkészítésénél (lásd: „könyvtártípusok eltérő adottságai” a törlés szempontjából, ezen belül típusonként a szabályozás szintjének meghatározása), kell-e egyáltalán jogi szabályozás. Miután sehol sem leltem föl egyetlen, a törlés bürokratikusságának csökkentését célzó javaslatot, újra átrágtam magam a 3/1975-ösön. (Közben elszörnyedtem a félreértésen,

amely velem megeshetett: valóban ennyire nem ismerem annak a rendeletnek a tartalmát, amellyel régen dolgozom, és amelyet úgy teljes egészében kihajítanék?) Az újra- meg újraolvasásnak vitathatatlanul sok haszna van, többek között az, hogy az ember olyan igazságtartalmakkal azonosul, mint például az a banalitás, hogy önmagunknak kell megváltoznunk ahhoz, hogy megértsük, mit kell megváltoztatni. És hogy mit lehet változtatni? Kezdjük tehát a legelején (és itt a cikk írója gyorsan elnézést kér a szakmától mindazon banalításokért, amelyeket majd felsorol):

- A (köz)könyvtárak közpénzből gyarapodnak, a létrejött állomány közvagyon. Azt senki sem kérdőjelezi meg, hogy a gyarapításra fordított anyagiakról számot kell adnunk. Az apasztás (kivonás, törlés) nemcsak az állomány (gyűjtemény) mennyiségi és tartalmi összetételét módosítja, de a közvagyon értékét is. Tehát erről is számot kell adnunk, mégpedig olyan formában, amelyet a gazdálkodás előír. (Vagyis: a gyűjtemény szervezésénél kétfajta szakma előírásainak szükséges megfelelnünk.).
- A közvagyon az előírásoknak megfelelően ellenőrizni kell, tehát olyan nyilvántartásokat kell vezetni, amelyek alapján az ellenőrzés eredményes lehet.
- A gyűjtemény gyarapításánál magától értetődően vesszük tudomásul, hogy ez egyrészt a még mindig erősen dokumentum-alapú könyvtár – mint információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató intézmény – meghatározó szakmai folyamata, másrészt adminisztratív előírások sorozata. Nincs ez másképpen az apasztásnál sem. Könyvtárosi (szakmai) része a „mit és miért”-ek bonyolult kérdéskörével foglalkozik, a KM–PM együttes rendelet pedig az adminisztrációt, a „hogyan” rögzíti (ezt a rendelet vonatkozó fejezete címében meg is jelöli: „Kivezetés (törlés) az állomány nyilvántartásból”).
- Amikor egy munkafolyamatot szabályozó rendeletet vizsgálunk, elsősorban azt kell néznünk, mit akar elérni, vagyis, hogy mit szabályoz. A sokat gyalázott 3/1975-ös nem azt mondja ki, hogy apasztani kell (szakmai szempontból), hanem azt, hogy milyen adminisztráció kapcsolódik ehhez a folyamathoz.

A banalítások azért banalítások, mert olyan egyértelműek, hogy nem érdemes hivatkozni rájuk. Mármost a szakmában. De ettől még igazak lehetnek. Így azok, akik valamilyen szinten tanulják ezt a szakmát, kénytelenek megismerkedni ezekkel a banalításokkal: aztán ha már jól megtanulták, akkor ők is banalitásként kezelhetik. Ilyen banalítás a „kényszerű kiiktatás” és a „tervszerű állományapasztás” terminológiája. Azt mindenki elismeri, hogy amit ellenőrzéskor nem találunk az állományban, az törölni kell. Mégpedig „a szokott (kötelező) kaptafa” indokai alapján. A zúgolódás akkor kezdődik, amikor a 3/1975-ös kötelező kaptafájára a tervszerű állományapasztás indokait húzzuk rá. Kövessen meg bár a szakma, én nem találtam különösebb kifogást ezekben a banalításokban. Mert a dokumentumok bizony elhasználnak, tartalmilag elavulnak, fölöslegessé válhatnak adott szolgáltató helyen. A rendelet előírásai tehát minden lehetséges esetet lefednek. Ezeket a banalításokat fogalmazza meg a (törlési) idők kezdete óta minden tankönyv, ilyen vagy olyan kifejezést használva, de azonos tartalommal. (Jó, persze megmosolyogtam az „ideológiai” megfelelés kritériumát, az értékesítéshez szükséges engedélyezők végeláthatatlan sorát, a megannyi elavult de hivatkozott fogalmat. Felháborodtam a

17. § kitételén, miszerint egy könyvtár felesleges dokumentumait megvételre ajánlhatja más könyvtárnak, szóval azokat, amelyeket közpénzből vásárolt... Jó, szükséges lenne már egy egységes és konszenzusos könyvtári terminológiára, és nem csupán az apasztás témakörében. Szóval én azt a bizonyos „kaptafát” még a legelfogadhatóbbnak találtam mindezek között.)

Akkor hol a hiba? Milyen banalitásoknál? Fehér Miklós a dokumentumoktól történő megváltásnál érzelmekről (is) beszél; Vajda Kornél a könyvtári környezet, a gazdaságosság mibenléte, az olvasói tábor, a kiadványstruktúra és -tipológia látványos megváltozásával érvel; Mikulás Gábor identitásukban csorbult könyvtárosokat emleget. Na de mi köze van mindennek a 3/1975-öshöz? Szerintem nem sok. Mert ezek szinte kivétel nélkül tartalmi kérdések. Banalitások, amelyeket a szakma évtizedek óta, változó irányultsággal és vehemenciával csócsál. A gyűjteményszervezés szövevényes, összetett folyamatának, útjának sarokkövei, amelyek nemcsak arra mutatnak rá, hogy az apasztás szorosan összefügg a gyarapítással, de azt a legnagyobb banalitást is egyértelműsítik, hogy az állományalakítás (gyűjteményszervezés) erősen szakemberfüggő tevékenység. És erősen szubjektív – minden ésszerű és elvárható szabályozásra való törekvéssel szemben. Ha állományaink redundánsak és porosak, akkor ez nem a 3/1975-ös kötelező kaptafája miatt van, hanem a gyűjteményszervező szakemberek tévedése és bizonytalansága, magyarul: felületes munkája következményeként.

Ez nem a jelen cikk írójának damaszkuszi útja, de a könyvtárosoké. Ha a szakma hazai képviselői, a döntési helyzetben lévők nem veszik komolyan a gyűjteményszervezés banalitásait, akkor semmit sem ér a 3/1975-ös megváltoztatása.

Mielőtt még bárki méltatlankodna, hogy a cikk írója a létező rendeletek legjobbjának tartja a 3/1975-öst, röviden összefoglalom általam vélt főbb hiányosságait (nem mindent, mert úgy gondolom, hogy ezek olyan általános hiányosságok, amelyek kijavítása logikusan föltételez egyéb „reformokat”):

- Címében ellenőrzést és törlést jelöl meg, miközben alapvetően hiányosan határozza meg az állomány nyilvántartásának adminisztratív eszköztárát. Pontosítani szükséges a címet. Az új szabályozásnak – szerintem – csak a nyilvántartás felvételéhez szükséges és elégséges adatok körét kénc szabályoznia. Olyan adatokat, amelyek alapján egyszerűen elvégezhető az állományellenőrzés, megfelelő statisztikák nyerhetők mind tartalmi, mind pedig vagyoni vonatkozásban. A nyilvántartás formája (hordozója) másodlagos a hitelességgel szemben.
- Fogalomhasználatában pontatlan és szószátyár. Tömörségre kell törekedni. Egységesíteni kell a szabályozás által használt terminológiát, akár egy kapcsolódó fogalommagyarázó függelékben. Fogalmi általánosak legyenek, és ne az aktuális könyvtári rendszerhez idomuljanak. Mondhatnánk, kerettörvény legyen egy kerettörvényhez. A már ismert kerettörvény meghatározza a könyvtári munkamegosztást (rendszer és funkciók). A törlés szabályozása magát a törlést (kivonást, apasztást stb.) és annak adminisztrációját rögzíti (keretként). Amelyet aztán a könyvtári rendszerben önmagukra ismerő könyvtárak funkciójuknak megfelelően alkalmaznak. Ha a több hozzászóló által felvetett, könyvtártípusokhoz is kapcsolódó szabályozást támogatjuk, a rendelet megint túl hosszú lesz. Különbösen is, ez már a tartalom szakmai banalitásaihoz tartozik. Ugyancsak szakmai döntés szükséges előzetesen a

tartós és az ideiglenes állománybavétel kritériumairól vagy a megőrzési kötelezettség szintjeiről.

- Előírásaiban rugalmatlan. Kitételeit úgy kell megfogalmazni, hogy azok érvényesek maradjanak a dokumentumok erőteljes formai változása közepette is.
- A kötelező leltározás terminusai, érvényességi köre elavult. (Az állományok nagyságrendje folyamatosan átalakul, megváltozott a „raktározás” gyakorlata, általános követelmény a szabadpolc, általánossá válik az integrált könyvtári rendszerek alkalmazása, egyre sokasodnak az állományvédelmi kapuk stb.)
- A leltározás és törlés kapcsán nagyon sok felesleges munkára kényszerít. (A hiánylisták elkészítése, jóváhagyatása, az ezekhez kapcsolódó időpontok, a fellelt ún. többlet vagy már korábban törölt példányok stb.)
- A megengedhető hiány kiszámítása és mértéke már használhatatlan. (A dokumentumok árának növekedése egy több évtizede fejlesztett állomány esetében eltorzítja a kálót.)
- A felelősség kérdésköre elavult. (A rendelet nem vesz tudomást a könyvtári rendszer működéséről, a szolgáltatás felelősségének adott könyvtári helyszínen szükséges túllépéséről.)
- A fenntartónak túl sok szakmai kérdésben történő döntést biztosít. (A fenntartó ne vegye át a szakmai felügyelet jogkörét.)

Szerintem ezek azok a pontok, ahol a (ismétlem, szükséges és meg nem kerülhető) rendeletnek lényegileg változnia kell. Ugyanakkor tudomásul kell vennünk, hogy a rendelet megváltoztatásából még nem következik egyenesen a gyűjteményszervezés érdemi változása, és a tervszerű állománykivonás fogalma sem fog valódi tartalommal feltöltődni. Ehhez a jelenleg munkálkodó könyvtárosok szemléletében szükséges alapvető változás.

Vajda Kornél és Mikulás Gábor nagy csokorra valót gyűjtött össze azokból a tényezőkből és szempontokból (nézőpontokból!), amelyeknek változniuk kell egy korszerűbb könyvtárpolitika függvényében. Egy részük bizony már régi banalitás, még akkor is, ha a rendszerváltozás óta most magára talált könyvtárak esetében hangsúlyosabban jelentkeznek. Mert a könyvtár rendeltetészerű feladatainak ellátására tartalmi szempontból alkalmatlan dokumentumok kivonása (a tervszerű állományapasztás) mindig is neuralgikus pontja volt a gyűjteményszervezésnek. Talán azért, mert egy elhibázott kivonás sokkal nehezebben (vagy egyáltalán nem) korrigálható, mint egy elhibázott beszerzési döntés, így a felelősség is nagyobb ezen a területen. Talán ez utóbbi, tehát a felelősség kérdése motiválja tudat alatt az apasztástól elzárkózó könyvtárosokat. És persze a „szolgáltatási attitűd” gyengesége a történelmi, megőrző szemlélettel szemben vagy a könyvtáros különféle érzelmi kötődései..., és még idézhetnék megannyi feltételezést.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1995-ben hálózati tagkönyvtárait a kiegyensúlyozottabb területi ellátás érdekében régiókba szervezte. Az azóta eltelt közel tíz év alatt a gyakorlatban tapasztalhattam, hogy mit kell átélnie a „tervszerű apasztást” végrehajtó könyvtárosnak. Az adminisztráció anomáliáit a 3/1975-ös kritikájánál már elmondtam. A tartalmi (szakmai) elvek érvényesítésénél lényegében azokkal a tényezőkkel szembesültem, amelyeket Vajda Kornél és Mikulás

Gábor összefoglalt vonatkozó írásában. Felsorolásukat most újabb (a lakóhelyi közkönyvtárak apasztását jellemző) tényekkel egészítem ki (és nemcsak az eseteleírások bővítésének szándékával):

- A régi könyvtári elveken szocializálódott kollégák mellett a fiatalabb munkatársak apasztási szemlélete is bizonytalan. Ők azért vonakodnak megválni bizonyos dokumentumoktól, mert nem ismerik tartalmukat. Magyarul: nincs (szép)irodalom-ismeretük. A porosodó könyvekről képtelenek eldönteni, hogy érdemesek-e a szabadpolcra, vagy a raktárból egyenesen a törlési listára kerüljenek-e. (Ez a hiátus persze a gyarapításnál is komoly probléma!)
- A „nevelő könyvtár” küldetéstudatának összeomlásával nemcsak a könyvtárak, de a könyvtárosok is identitászavarral küzdenek (pl.: Mi legyen a klasszikusok sorsa? Vonják ki az állományból pusztán azért, mert az aktuális bestseller iránti igény sokkal nagyobb? Egyáltalán: elvárható-e egy lakóhelyi könyvtártól, hogy Jókait tartson? Ha nem, akkor hol jut hozzá az, aki egyszer mégis keresi?).
- A legtöbb könyvtáros képzetében a gyűjtemény fejlesztése még mindig az állomány fizikai gyarapodását jelenti. A fejlődést vagy a visszaesést az adott évben állományba vett dokumentumok darabszámával illusztrálják.
- A könyvtárosok „megtanulják” ugyan a hálózati elv vagy a rendszerszerű szolgáltatás előnyeit, az olvasók körében azonban nem képviselik azt. Magyarul: az adott helyen a keresett dokumentumot nem találó használóval együtt sajnálkoznak a gyarapítási megszorítások miatt.

E sorok írója nem szemleértékűen (és színvonalon) kíván hozzászólni az apasztás problematikájához; nem a szakirodalom bővítése a célja. A gyakorló könyvtáros (ha tetszik, gyűjteményszervező) visszajelzése lehet inkább ez a néhány gondolat, amely – reményei szerint – nem csupán reagálás Vajda Kornél írására, hanem jelzés arra nézve, hogy jogszabályaink mellett szakmai beidegződéseink is reformra várnak.

Pobori Ágnes

**KÖNYVTÁRAK, LEVÉLTÁRAK, IRATTÁRAK
berendezése, költöztetése, rendezése, portalanítása,
állomány-ellenőrzése, raktározási segédeszközök
forgalmazása**

MAURER PÉTER
vállalkozó

Lakcím: 2094 Nagykovácsi,
Tompá Mihály u. 23.

Telefon/fax: 06-26-389-909
Mobil: 06-30-403-8959
E-mail: maurer.peter@axelero.hu

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi bibliográfiai adatbázisa

Az OIK feladatrendszere alapértelmezésben nyelv- és irodalomtudományi gyűjtőkört és információellátást foglal magába. E szakkönyvtári jellegű feladatait az idegen nyelvek és irodalmak viszonylag széles körében látja el. Lényegében a vezető európai nyelvekről, valamint – változó súllyal – a kontinens további nemzeti nyelveiről és ezek irodalmáról van szó. (Korábban Kelet- és Közép-Európára esett a hangsúly, a horizont ma teljesebb.) Az idegennyelvi tényező egyben azonban nyelvi–etnikai összefüggésben is szerepet nyer: adott nyelvek nemzeti és nemzetiségi, kisebbségi státusuk szerint is előtérbe kerülnek, középpontban a hazai nyelvi kisebbségekkel, szomszédságunkat adó anyanemzeteikkel egyetemben.

A könyvtár feladatrendszerén belül a nyelvi szempont mellett ugyanakkor a témák széles köre is mérvadó. Így például az idegennyelvi gyűjtőkör kiegészül a magyar kultúrát érintő külföldi befogadás, valamint a nemzeti magyar befogadókultúra dokumentumaival, információival; ugyanígy a kisebbségi téma – a nyelvükben már nem vagy töredékesen élő hazai identitásokkal (a mai kisebbségi törvényben elismert 13 hazai „nemzeti és etnikai” kisebbség teljes körében), továbbá, kerek egészként láttatva a Kárpát-medence multietnicitását, multikultúráját, a határon túli magyar kisebbségi, továbbá nyugati emigrációs tematikával és annak anyaországi vonatkozásaival. Az OIK kisebbségi körű szolgáltatásai éppúgy a gyűjteményi keretekre alapozódnak, mint a nyelvi-irodalmi feladatkörön belüliek. Az intézmény e témában jó ideje központi szolgáltató feladatokat is ellát a hazai kisebbségek könyvellátása, valamint az információszervezés területén. E beszámolóinkban főképp az információs területtel foglalkozunk, súlypontjában egy hányatott sorsú, régi kezdeményezést életre segítő szolgáltatással: a nemzetiségi bibliográfiai adatbázissal.

A számítógépes formátumában immár tizenkettedik éve épülő szolgáltatás (rövid névén: nemzetiségi adatbázis) előzményei a távoli múltba nyúlnak vissza. Az előtörténet az OSZK-ba, valamint az ELTE tanszékeire vezet. A kezdetek egy kis létszámú szakkönyvtári munkacsoport tevékenységéhez kapcsolódnak, melynek vezetését az 1945 utáni időszak jeles történésze, Kemény G. Gábor (1915–1981) vállalta el évtizedekkel ezelőtt. Mint arról a vonatkozó szakirodalom részletesen tudósít, a munkacsoport létrehívását az egykori Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Önálló Osztálya kezdeményezte, történetesen a nemzeti könyvtár munkaszervezetén belül (1970).¹ A kezdeményezés akkor a hazai, ridegen keményvonalas nemzetiségi politikát részben új alapokra helyező 1968 körüli félfordulat részének tekinthető. A gyűjtés kezdő idejét 1945-tel, tartalmi körét pedig a magyarországi nemzetiségeket érintő, továbbá a szomszédos országokban élő magyar kisebbségekre vonatkozó, valamint a nemzetiségi kérdéstről általánosságban szóló publikációkkal határozták meg. Az utóbbi tekintetében fontos volt „a Duna menti

országok nemzetiségi problémáinak” kiemelése.² A munka biztosabb szaktudományos megalapozása érdekében a tevékenység nem sokkal később az ELTE Kelet-Európai Történeti Tanszékéhez, majd a Kelet-Európai Irodalmak Tanszéki Akadémiai Kutatócsoportjához, felügyelete az MTA Történettudományi Intézetéhez került. Elsősorban az akkor állandó mozgásban lévő tanszéki keretek bizonytalansága vezetett oda, hogy a feladat az évtized végétől újra csak könyvtári környezetben nyert elhelyezést: a mai OIK jogelődjének, az Állami Gorkij Könyvtár (ÁGK) keretei között. Az itt a kulturális miniszter 1979-es rendeletével, tágabb feladatkörre létesített Nemzetiségi Közművelődési Kutató és Dokumentációs Központ ígérte a nagyobb távra szóló, optimális feltételeket a Kemény G. Gábor által megalapozott (már egy ideje nélküle folytatott) bibliográfiai gyűjtés és rendszerezés számára.³ Úgy látszik, a terv bevált, hiszen itt a tevékenység valóban meggyökeresedett és máig (a mostani Nemzetiségi és Dokumentációs Osztály keretei között) szervezett formában folyik.

Az addig elvégzett és előrendezett, 1975-tel lezárt százezres nagyságrendű gyűjtés, nagy számú forrásdokumentummal, publikált vagy kéziratosszerű részfeldolgozással együtt végül 1981-ben kerül át az ÁGK-ba, ahol a nagyobb létszámmal újjáalakított csoport Käfer István vezetésével folytatja a munkát, s a könyvtár égisze alatt néhány éven belül kiadja a *Nemzetiségek Magyarországon, 1945–1975* közötti bibliográfiájának sorozatát (németek: 1983, románok: 1983, szlovákok: 1985 és horvátok, szerbek, szlovének: 1991). Az ÁGK-munkacsoport 1985-tel, vagyis tízéves fehér foltot hagyva, természetesen aktuális gyűjtéssel folytatja a munkát, amelynek eredményeit ugyancsak *Nemzetiségek Magyarországon* cím alatt, éves áttekintésekben publikálja, miközben a könyvtár bel- és külföldi partnerekkel közösen különböző, kiegészítő részfeltárásokat (mint: Käfer István: *1918 előtti szlovák és cseh periodikumok Budapest könyvtáraiban*, 1985) és résztanulmányokat is kiad (Blaskovics József, Joó Rudolf, Székely András Bertalan és mások munkái).

A „Nemzetiségek Magyarországon” aktuális és visszatekintő feltárásaiban a magyar kisebbségi téma nem kapott helyet. Az ÁGK erre akkor még nem kapott megbízást vagy nem nyert felhatalmazást, noha 1985-ben magyarságtudató csoport is alakul, de főként történeti vagy elméleti részkatásokat folytat – később jelentős szakmai karriert befutó résztvevőkkel. A csoport néhány év múltán a könyvtárról leválva, önálló utakon halad, hogy végül beolvadjon a Teleki Intézet szervezetébe. A magyar kisebbségi gyűjtés korábbi eredményei, időben kiegészítve (ám erősen szelektálva) itt azután jól hasznosulnak a *Délkelet-európai kisebbségek bibliográfiai kézikönyve* 1918-ig visszatekintő, német–magyar együttműködéssel készült standard bibliográfiájában.⁴ Az ÁGK – azaz 1989 után megújított néven: az OIK – a számítógépes korszakába lépő nemzetiségi bibliográfia, illetve mindekenélőtt immár adatbázis eközben, 1992-től kezdve maga is kibővíti horizontját a magyarság-témával. A nemzetiségi adatbázist ebben az új, teljesebb formájában érdemes bemutatni.

Az OIK adatbázisa mint folyamatos, aktuális feltárás tartalmában a hivatalosan elismert 13 hazai nemzetiségi és etnikai kisebbségre (köztük a „legnagyobb” magyarországi kisebbség: a roma társadalomra), a határon túli magyarságra, illetve általában az etnikai, nyelvi vagy történeti–kulturális azonosságtudatú kisebbségekre (pl. zsidóság) egyedileg és a kisebbségi, migrációs, szegregációs stb. kérdésekre általánosságban vonatkozó szakirodalom és sajtópublicitás részletező át-

tekintését vállalja. Szemléletesebben ragadja meg a tematikát a gyűjtés szintén éves kiadványának tartalmi felépítése:

1. magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek: általános, közös kérdések, cigányok, horvátok, németek, románok, szerbek, szlovákok, szlovénok, zsidók, egyéb, kisebb csoportok (bolgárok, görögök, lengyelek, örmények, ruszinok, ukránok);
2. határon túli magyarság: általános, közös kérdések, Ausztria, délszláv országok, Románia, Szlovákia, Ukrajna, nyugati szórványmagyarság;
3. a világ etnikai kisebbségei, illetve elméleti kisebbségtudományi kérdések.

A feltárás e széles kitekintésében eltekint a monografikus művek felsorolásától (amelyek az ismertetések, recenziók keretében azért megjelennek az anyagban, illetőleg beszerzésük nyomán az OIK katalógusaiban), és csak periodikus és némely esetekben gyűjteményes forrásokat tár fel („nemzetiségi cikk”). E forrásai viszont felölelik, zömmel az OIK-ban is járatott, teljes magyarországi (bármely nyelvű) és határon túli magyar szaksajtó, a magyar, valamint fontosabb kiadványaiban a nemzetközi kulturális és politikai, illetve általános sajtó évfolyamait, ezen felül a médiaműsorok – külső szolgáltatás keretében igénybe vett – szövegvivonatait. Mindez éves szinten több száz kiadvány és nagy számú műsorkivonat lehetőség szerint naprakész figyelését, feldolgozását jelenti. A forráskör alakítása és a részletek megragadása során nehéz küzdelem folyik a minősített teljesség és a parttalanság közötti helyes, napi feladataiban kezelhetőbb középarány kialakítása érdekében. A mennyiségeket illetően meg tudjuk adni a cikkfelvitelek indexszámát, amely 2004. május hó végével (a részleges utószelekció mellett is) közelít a 69 ezerhez, ami évi 5–6 ezer felvitelt jelent; a hazai kisebbségek és a kisebbségi magyarság közötti arányt egy év tükrében, pl. 1995-ben (egyelőre, sajnos, ez a bibliográfia utoljára kiadott éves kötete): 1500, illetve 2300, ami mintegy másfélszeres a magyar téma javára. Ez utóbbi tematika feltárási szélessége különösen nehéz kérdés, tekintettel más, „kisebbségi” vagy egyéb előjelű hungaricafeltárások párhuzamaira. A gyűjtés e tekintetben eredetileg „főbb vonalaiban” és az anyaországhoz való kapcsolódás tényeiben kívánna tükrözni a határon túli magyarság életét, viszonyait, a megvalósult feltárás az eddigiekben azonban ennél tulajdonképpen sokkal szélesebb, ám ez a jövőben valószínűleg nem lesz tartható.

Az anyag rendszerezését, közlésmódját és lekeresését illetően itt csak röviden szólok. Az adatbázis jelenleg egy korszerűbb programért kiáltó, DOS-alapú cikkmodul (SRLIB) kereteiben működik, s egy igen szűk keresztmetszetű windowsos bibliográfiai szerkesztő program formátumával közelíthető meg az OIK weboldalain. A bibliográfiai szabvány oldaláról az alapadatok tekintetében nagyjában minden korrekt. Évekkel ezelőtt bevezetésre kerültek a MARC-elemek is, persze a webkeresőben ma nem jeleníthetők meg. Pedig az csek sorában felvitelre kerülő egyéb címelemek és különösen a megjegyzések gyakran érdemben minősítik például valamely eseményhez, alkalomhoz kötődő cikk tulajdonképpeni tárgyát a napi publicisztika színterén. A MARC-elemek publikált lekeresések kiegészítő szerkesztése során egyelőre a szerkesztő programon kívül, manuális kiegészítés útján adhatók hozzá a tételekhez. A tárgyszavazás – a Käfer-féle áttekintések tárgyszórendszere nyomán – az ismertetett tematikát követi mintegy másfélszer „tartalmi” (általános fogalmi, etnikai stb.), illetve kétszer annyi földrajzi (ország,

régió, település) névelemével, továbbá „szabad” tárgyszavaival (vonatkozó személyek, testületek, periodikus rendezvények – „ki-miről?”) vagy nyelvi kódjaival. Főképp a tartalmi tárgyszavazás párhuzamos és érintkező fogalmi körében állandó az útkeresés, az átigazítás.⁵ Bővítésként a jövőben bevezetjük a cikktípusok, műfajok tárgyszavas megjelenítését, miután az ilyen tekintetben roppant heterogén anyag szelektív keresése a jelen formában nem megoldott.

Az OIK nemzetiségi adatbázis szerzői, tárgyszó- és forrásindex kíséretében publikált éves áttekintéseiből, egyebek között a bibliográfiakeresztő program körüli komplikációk következtében, mint mondtuk, eddig az 1995. évi kötet volt az utolsó. A szerkesztőség most munkálkodik az 1996/97-es évek közös kötetének előkészítésén.

JEGYZETEK

- 1 Balla Gyula: A magyarországi nemzetiségi dokumentáció kialakulásának vázlatos története. In memoriam K. G. G. In: Az Állami Gorkij Könyvtár Évkönyve. 1986. – Bp. 1988. 114. p.; Cholnoky Győző–Futala Tibor–Kertész Gyula: Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig. 2. = Könyvtári figyelő. 4. (40.) 1994/1. 21–22. p.
- 2 Balla, i. m. 114–115. p.
- 3 Cholnoky etc. i. m. 22. p.
- 4 Gerhard Seewann, Dippold Péter (Hrsg.): Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas. 1–2. Bd. – München: Oldenbourg, 1997. XC, 638; 639–1450 p.
- 5 Vö. Haluska Veronka: Dokumentációs adatbázis és Nemzetiségi bibliográfia az OIK-ban. = Könyv, könyvtár, könyvtáros. 1995. június. 31–37. p.; Lukáts János: Nemzetiségi Bibliográfia avagy egy többdimenziós magyar sajtótájékoztató rendszer kialakulása. = Uo. 1995. július. 31–37. p.

Komáromi Sándor

A referálás harmincegy pontja

Bár semmilyen szabálygyűjtemény sem képes és nem is hivatott pótolni a referálást, hiszen az igen komplex tevékenység, az alábbi „kiskáté” szabályait követve megpróbálhatjuk egyszerűbbé és tudatosabbá tenni a referálás gyakorlatát. Az itt következő szabályokat főként Brigitte Endres-Niggemeyer könyve¹, valamint saját, e tárgyban megjelent munkám² alapján, a referálás oktatásában szerzett újabb tapasztalataim alapján fogalmaztam újra.

1. Ne felejtse el, hogy a referálás tanulható és tanulandó képességek és készségek sora, amelyek nem következnek maguktól értetődő módon a tárgy ismeretéből és a nyelvismeretből! A referátumok írásához ezek az ismeretek önmagukban nem elégségesek. Hasznosíthatod viszont az alábbi tanácsokat.

2. Olvasd el az elsődleges (eredeti) szöveget (dokumentumot)! Az első olvasás során az elsődleges szöveg alapvető vonásaira kell koncentrálnod, majd azonosítanod kell a releváns információt.
3. Próbáld meg azonosítani a referátum majdani olvasóit, címzettjeit!
4. Keresd az önálló megállapításokat, a módszereket, új eredményeket közlő szövegrészeket! Az egyéb szövegrészeket fúsd át!
5. Ha nem találsz az elsődleges szövegben fontosnak tekinthető információt, az olvasási folyamat befejeződik, mert nem kerül sor referátum készítésére. Ha viszont van fontos információ, olvasd tovább!
6. Határozd meg a készítendő referátum típusát! Ez lehet:
 - indikatív referátum,
 - informatív referátum,
 - indikatív–informatív (vegyes típusú) referátum.
 Alapvetően helyesnek tekintheted az indikatív és az informatív referátumok megkülönböztetésére leggyakrabban alkalmazott kritériumokat:
 - Az indikatív referátum arról tudósít, hogy miről van szó az elsődleges szövegben, míg az informatív arról is, mit tartalmaz.
 - Az indikatív referátum arról tudósít, van-e értékes információ az elsődleges szövegben, az informatív taglalja is ezt az információt.
 - Az indikatív referátum tartalomjegyzékre emlékeztet, míg az informatív referátum csontváz, amelyből rekonstruálható az eredeti alak.
 Mindezek az ismérvek azonban sokkal kevésbé kézzelfoghatóak, mint a következők:
 - Az indikatív referátum kizárólag indikatív, az informatív típusú referátum kizárólag informatív nyilatkozatokból (megnyilatkozásokból) áll.
 - Az indikatív nyilatkozatok lényege, hogy azok az elsődleges szövegre való hivatkozást (referenciát) tartalmaznak, amelynek (gyakran implicit) tartalma a következő: „a (referált) dokumentum...” „a dokumentum(ban)...” stb.
7. Határozd meg a referátum várható terjedelmét! A terjedelemre az eredeti jellemzői és az elé állított célok hatnak. Fontos tényezők a következők:
 - az eredeti szöveg nyelve,
 - az eredeti szöveg fizikai hozzáférhetősége,
 - az eredeti szöveg terjedelme,
 - az eredeti szöveg összetettsége,
 - a benne foglalt információ sűrűsége,
 - az eredeti szöveg jelentősége a referáló szolgálat számára,
 - a referáló szolgálat által megszabott (általában maximált) terjedelem, a készítendő referátum típusa (informatív referátumokat kér-e a referáló szolgálat?).
8. Olvasd el a szöveget újra! Ez az olvasás a fő mondanivaló megértését szolgáló elmélyült és aktív olvasás, amely már együtt jár a fontosnak tekintett információ rögzítésével.
9. Használd a szövegbeli útmutató jeleket (tételmondatokat, szövegen belüli összegzéseket stb.) a releváns szövegrészek megtalálására!
10. Figyelj a lábjegyzetekre!

11. Az idézett szerzők fontosak!
12. Rögzítsd az információt! A rögzítés fő formája az aláhúzás, de jegyzetel-hetsz is.
13. Egy adott tény fontosságát saját tárgyi tudásod alapján ítéld meg!
14. Ügyelj rá, hogy az eredetiben találhatóakat közvetítsd, ne a saját véleményedet!
15. Ami az elsődleges szövegben pozitív értelemben szerepel, annak be kell kerülnie a referátumba, amit tagadólag említenek, annak nem.
16. Kihagyhatod azt, amit a szerző maga is kevésbé fontosnak ítél, ami magától értetődik, ami marginális, amit nem végeztek el, nem vizsgáltak.
17. Ne mondd el ugyanazt kétszer, akkor sem, ha az eredetiben vannak ismét-lések, ha ugyanazt többször, másképpen mondják el!
18. Ismétlés helyett kapcsold össze az analóg állításokat!
19. A semmitmondó jelzőket törölheted.
20. Hagyd el a retorikus fordulatokat!
21. Használj az eredetiben található helyett azoknál rövidebb, tömörebb ro-kon értelmű szavakat, kifejezéseket!
22. A részletek nem fontosak, ezért hagyd ki a magyarázatokat, kommentáro-kat, módosításokat!
23. A már említett tények mellől elhagyhatod a példákat, a bizonyításokat, definíciókat, a (kiegészítő) magyarázatokat és specifikációkat.
24. Használj szabványos terminológiát!
25. Használd az ismert rövidítéseket!
26. Grafikonok, táblázatok, hivatkozások ne legyenek a referátumban! Ezeket alakítsd folyószöveggé!
27. Írd le a referátumot!
28. Értékelj referátumodat a következők szerint:
 - Mekkora a sűrítés, az absztrakció szintje?
 - Elegendő fontos információ került-e be a referátumba?
 - Nem túl sok-e a szükségtelen részlet?
 - Vannak-e benne félrcéltelmezések, félrefordítások?
 - Mennyire jó a referátum megfogalmazása?
29. Ha szükséges, javítsd a referátum szövegét, ellenőrizd a helyesírást, az adatok pontosságát!
30. Készítsd el a referátum végleges szövegét!
31. Tudatosan figyeld és ellenőrizd tevékenységedet!

JEGYZETEK

- 1 Endres-Niggemeyer, B.: Summarizing information. Berlin, Springer, 1998.
- 2 Koltay Tibor: A referálás elmélete és gyakorlata. Budapest, Könyvtári Intézet, 2003.

Koltay Tibor

GALE VIRTUÁLIS REFERENZS KÖNYVTÁR

Ingyenes országos kísérleti hozzáférés

A Gale Virtuális Referenzs Könyvtár (Gale Virtual Reference Library) elektronikus referenzs könyvek adatbázisa, amely lehetővé teszi bármely típusú és méretű könyvtár számára, hogy kiépítse saját e-könyv-gyűjteményét a megkívánt ütemben és a rendelkezésére álló gyarapítási összegben belül.

Az új szolgáltatás lehetővé teszi:

- a referenzs könyvek használatát az egész intézményen belül;
- az e-könyvek folyamatos gyarapítását;
- elérésüket a standard Internet Bőngészőn keresztül, hasonlóan más adatbázisokhoz;
- Boole-algebra szerinti keresést;
- valamennyi e-könyvben az egyidejű keresést (cross searching) vagy csak a kiválasztott könyvben;
- az e-könyvek összekapcsolását a könyvtár katalógusával a szabad MARC rekordokon keresztül;
- a korlátlan elérést (unlimited access), tetszőleges számú egyidejű használatot;
- a távoli elérést;
- az eredmény kinyomtatását, elektronikus levélben továbbküldését;
- az adatbázis speciális hardver nélküli használatát;
- a raktári kapacitással való takarékoskodást.

Rugalmas és egyszerű keresés

A *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár* lehetővé teszi egy vagy több könyv vásárlását, a keresést egy könyvben vagy akár a teljes gyűjteményben. Emellett egyszerű a használata, a képernyő tartalmazza:

- az e-könyv rövid ismertetését és címlapja fényképét,
- az e-könyv indexeit,
- az e-könyv tartalomjegyzékét,
- az illusztrációk jegyzékét,
- hiperlinkeket az e-könyvön belüli kapcsolódó tartalmakhoz.

Választási lehetőség

A *Gale Virtuális Referenzs Könyvtár* több mint 150 referenzs művet tartalmaz, közte enciklopédiákat, almanachokat, sorozatokat, a könyvtár tehát számos témában tud megbízható referenzs információt nyújtani általuk. A Gale folyamatosan menedzseli az Ön gyűjteményét, a könyvtár olvasói csak a meg-

vásárolt e-könyv-címeket látják. A *Gale Virtuális Referenz Könyvtár* több száz új címmel fog bővülni, így a könyvtár folyamatosan építheti-bővítheti gyűjteményét. A címek teljes jegyzéke a kiadási dátummal együtt az alábbi helyen található meg: <http://www.gale.com/ebooks>

INGYENES KÍSÉRLETI HOZZÁFÉRÉS!

2004. szeptember 15. és október 31. között a **Gale** és az **Info Technology Supply Ltd.** közösen ingyenes kísérleti hozzáférést nyújt a *Gale Virtuális Referenz Könyvtár* válogatott e-könyveihez az ország valamennyi könyvtárának és más érdeklődő intézményének. Kérjük, az alábbi módon lépjen be:

<http://www.galeuk.com/saurials/hungary>
adja meg nevét és intézménye nevét, e-mail címét és a jelszót: ebooks.

Győződjön meg arról, hogy milyen egyszerű az elektronikus referenz könyvek használata, és élvezze előnyeit!

További információ:

Info Technology Supply Ltd., Magyarország:

Szántó Péter (peter@itsltduk.com)

Gale/KG Saur, München:

Ulrike Engel (ulrike.engel@thomson.com)

Info Technology Supply Ltd.

THOMSON
—★—™
GALE

A leíró katalogizálás szabályozása Magyarországon (1925–1960)

1. rész

A (XVIII–)XIX. század számos területen hozott a külföldi és a hazai könyvtárügy szempontjából meghatározó változásokat: a nyomtatványok számának növekedése, új könyvtártípusok és más előképzetséggű, ebből következően a korábbitól eltérő könyvtárhasználati szokásokkal rendelkező olvasóközönség kialakulása, az egyre növekvő gyűjtemények és a velük szemben támasztott mindinkább tudományos elvárások, valamint a könyvtárak közötti együttműködések fontosságának felismerése a könyvtárosszemléletben és az önállósodó szakma megítélésében is változásokat indukált: fellépett a könyvtári munkával kapcsolatban a könyvtári szaktudományosság igénye, amely a rendszeres és intézményesült szakajtó megindulásában, szakmai egyesületek megalakulásában és a képzés infrastruktúrájának létrejöttében testesült meg nemzetközi viszonylatban és (némiképp megkésve) Magyarországon is.

A megváltozott körülmények természetes következménye volt tehát a könyvtárosság professzionalizálódása: a könyvtári munka – többek között a leíró katalogizálás – módszereinek tudományos alapokra helyezését, az ösztönös eljárásoktól az elméleti megalapozottság felé való elmozdítását tették szükségessé. Joris Vorstius – viszonylag korai – korszakolását¹ elfogadva:

- a könyvtári (leginkább a formai) feldolgozó munka történetének első szakasza, a „Gelehrtenkatalog”-ok kora egészen a XVIII. század végéig tart, tehát még az önálló könyvtáros hivatás kialakulása előtti időszakra tehető;
- a második fázis – a német szakirodalom tekintetében – a Kayser, Schrettinger, Seizinger nevével fémjelzett felfogás, az úgynevezett tankönyvkorszak, amikor a bibliotékák kezelése már nem a tudóskönyvtárosok sine cura elfoglaltsága és nem csupán a hagyományban átörökített tapasztalatokon alapul, hanem könyvtáros-tudósok által rendszerbe foglalt metódust követ;
- a XIX. század második felével kezdődő harmadik korszak pedig már a kodifikáció kora, amikor egyre inkább egy-egy könyvtár falain túlra terjedő hatású, illetve hatályú szabályzatok, konkrét szabványok, rendelkezések határozzák meg a könyvtári munkában alkalmazandó eljárásokat.

A szabályzatalkotás, a szabványosítás korának (de már hangsúlyozottan a XX. századot érve ezen) differenciáltabb – és jelen tanulmány témájának időhatárait némiképp szétfeszítő – tárgyalása olvasható egy későbbi forrásban Michael Gorman tollából. Megfogalmazásában a múlt század katalogizálástörténete két párhuzamos csapásra oszlik: az egyik a szabályok és szabványok története, a másik

pedig a katalógusadatok közvetítésére, kommunikálására alkalmazott technika fejlődése a kötetkatalógusoktól a webkatalógusokig.²

Kötetkatalógusként – a korszak kiindulópontjaként – a szerző Cutter 1904-es katalogizálási szabályzatát nevezte meg; ezen normatíva első kiadása azonban még a XIX. században látott napvilágot továbbfejlesztve a Baber, Panizzi és Jewett munkássága során kialakított paradigmát. De Cutter szótárkatalógus-szabályzata nemcsak a tételek több szempont (szerző neve, cím, tárgyszó és formai rendszó) szerinti közvetlen fellelhetőségének biztosítása okán vált meghatározóvá a katalogizálás elméletének későbbi fejlődésében, hanem azáltal is, hogy elsőként mondta ki kötelező érvénnyel a (leíró) katalógus alapfeladatait.³

1. Egy konkrét könyv megtalálhatóvá tétele, amely
 - (A) szerzője,
 - (B) címe vagy
 - (C) tartalma alapján ismert.
2. Megmutatni, hogy mi van a könyvtárban
 - (D) egy bizonyos szerzőtől,
 - (E) egy bizonyos témában vagy
 - (F) egy bizonyos kiadványtípusban.
3. Segítségnyújtás a könyv kiválasztásában
 - (G) a kiadás (bibliográfiai ismérvek alapján) vagy
 - (H) jelleg tekintetében (kiadványtípus, illetve tartalom szerint).

A (C), (E), (F) és (H) pontokban foglaltak nem a leíró katalogizálás tárgykörébe tartoznak, a megvalósításukhoz szükséges katalógustételek, a különféle „subject-entry”-k (tárgyszavak), a „form-entry”-k (a kiadványtípus szerinti besorolások) nem tekinthetők a dokumentumok bibliográfiai ismérveinek, a többi feladat azonban – változtatásokkal ugyan –, mind a mai napig meghatározza a formai feldolgozás céljait és módszereit. Az alapfunkciók definiálása tekintetében Cutter rendelkezései valóban korszakalkotók voltak, nem véletlenül minősítette Paul S. Dunkin a mai katalogizálási gyakorlatot meghatározó párizsi alapelveket – a XX. század eleji felfogáshoz képest kétségtelenül megmutatkozó eltérések ellenére is – sokkal inkább Cutter reneszánszának, mint revolúciónak vagy akár reformnak.⁴

A Gorman által kiemelt másik szempont a feldolgozó munka során, a katalogizálásban (valamint a keresésben) alkalmazott technika fejlődése a kézirástól az írógépen és a legkülönfélébb sokszorosító technikákon, később a mágnesszalagos katalógusokon át az OPAC-okig. A katalógus egy meghatározott pontjára rögzített tételek és a visszakereshetőségüket biztosító utalók készítését így váltotta fel a különféle standard adattartalmú – adréma-, stencil- vagy egyéb technikával sokszorosított – cédulák alkalmazása, amely lehetővé tette, hogy tulajdonképpen a dokumentumot bármely pregnáns adata alapján keresve közvetlenül el lehessen jutni annak lelıhelyadataihoz is.

A magyarországi könyvtárügy, a szakma önálló hivatássá válása, a könyvtártudományi gondolkodás – sajnálatos módon – sok tekintetben is csupán kisebb-nagyobb lemaradással követte a külföldi fejlődést. Kifejezetten a könyvtári munkával foglalkozó szakkönyv – az első „könyvtárta” – hazánkban jóval a nagy „klasszikusok” után, csak 1893-ban jelent meg. Igaz ugyan, hogy Kudora Károly Könyvtártana elıtt éppen fél évszázaddal, 1843-ban tette közzé Toldy Ferenc az Athenaeum

hasábjain kézikönyvének szinopszist, a mű azonban soha nem készült el. (A könyvtáros hivatás kialakulását, a többi professziótól való elkülönülését kifejező saját szakmai infrastruktúra, intézményrendszer kiépülése, a könyvtárosképzés, valamint a könyvtárosegyesület megszervezése szintén sokat váratott magára, nem így az első magyar könyvtártudományi folyóirat, a Magyar Könyvszemle megindítása, amely a világviszonylatban is elsőként számon tartott „társlap”-jával, a Library Journallal éppen egy esztendőben (1876) indult. Hazánkban így a Könyvszemle sokáig majdnem egyedüli fóruma volt a könyvtártudományi – és a jelen írás szempontjából kiemelten fontos katalogizálási – publikációknak.

Ahogy az alább látható lesz, a magyarországi leíró katalogizálási munka szabályozását, szabványosítását úgyszintén a Gorman által definiált két fejlődési irány határozta meg. A XX. század elején könyvtáraink a német katalogizálási iskola önkéntes követői voltak. Indokolható ez az ország politikai, gazdasági és nem elhanyagolható kulturális kötődéseivel, de a meglévő példák ösztönös vagy egyszerűbbnek, praktikusabbnak tűnő elfogadásával is, és nem utolsósorban azzal, hogy sokáig nem volt a magyar katalogizálási praxist szabályozni hivatott instrukció. A központi szolgáltatások megindítása (központi katalógus építése vagy központilag előállított cédulák forgalmazása), amely a feldolgozásnak regionálisan vagy országosan azonos módszereit követelte volna meg, ebben az időszakban még váratott magára, így könyvtáraink nem is érezhették át igazán egységes módszerek bevezetésének szükségességét.

A német katalogizálási irányzathoz csatlakozás, a müncheni módszer vagy a orosz instrukció átvétele, ahhoz hasonló alapelveken nyugvó házi szabályzatok kidolgozása összefügg a bibliotékák szegényes technikai felszereltségével is: a katalóguscédulák kézírással történő „többszörözése” esetén célravezetőbb a (mai értelemben vett fő)tételek rögzítése a katalógus egyetlen pontján; a visszakeresésre alkalmas további adatok így csak az ezen helyhez elvezető, kisebb adattartalmú (és így a másolás során kevesebb hibaforrást rejtő) utalásokon szerepelnek. A XX. század elején a germán iskolától való eltávolodást elvi alapokon sürgető egyedüli szerző Gulyás Pál volt, aki 1909-ben kiadott könyvtártaiban az anonim kiadványok címének mechanikus elvű (az angol–amerikai hagyománynak megfelelő) besorolása mellett érvelt a grammatikai elv, a substantivum regens rendszóvá emelése ellenében.⁵

Bármily örvendetes esemény is tudománytörténeti szempontból az első magyar katalogizálási szabályok megszületése, kiváltó okai között azonban mégsem a könyvtártudomány felvirágoztatásának szándékát kell kiemelni, indítékát sokkal inkább a történelem viharaiiban, a „mindenek ellenére túlélés” erőfeszítésében kell keresnünk. Könyvtárainkat az első világháború okozta károk, a trianoni békeszerződés következtében ért területveszteség, és ezzel egyidejűleg a magyar kulturális vagyon jelentős részének elvesztése, az ijesztő méreteket öltő infláció majdnem ellehetetlenítette. „Hogy nemzeti katasztrófánk után is fenntarthatassuk a magyar tudományos munka folytonosságát”⁶, gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1922. évi XIX. törvénycikkkel megalapította az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet, és az annak keretébe tartozó Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot (OKBK), amelynek első igazgatója Pasteiner Iván (1887–1962), a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem könyvtárőre majd (fő)igazgatója lett. Az OKBK nem első intézménye volt a könyvtári állományok

összehangolt gyarapításának. „A magyar tudományosság fennmaradásának és fejlesztésének [...] indítéka vezetett [...] már 1921 májusában a Külföldi]. Könyveket és Folyóiratokat Elosztó Bizottságnak gr. Teleki Pál elnöklete alatt történt megalkulásához. A bizottság feladatául tűzte ki egyrészt azt, hogy közkönyvtáraink külföldi szükségleteit összegyűjtse és megállapítsa, továbbá hogy azoknak lehetőleg ajándék vagy cserc útján való megszerzéséről elsősorban a közép-európai könyvtárak felsegélyezésére alakult angol és amerikai szervezetekkel való érintkezés útján gondoskodjék” – olvasható a központ 1923-as működéséről beszámoló jelentés kéziratos változatában. Az OKBK történeti előzményeit vázolva Pasteiner azonban kitért arra is, hogy e bizottság működése nem volt eléggé gyors és hatékony; mindamelllett a könyvtárak külföldi kiadványok iránti igényei sokszor fedték egymást. A (töredékesnek maradt) magyar könyvtári rendszer érdekeit sokkal jobban szolgálta a tékák „külföldi beszerzésének központosítása, valamint a gyűjtemények külföldi anyagának nyilvánartása, amely módot nyújt gyűjteményeink külföldi anyagának állandó áttekintésére, egyben alapul szolgálhat egy ezideig nélkülözött központi címjegyzék felállításához.”⁷⁷

Az OKBK szabályrendeletének 6. paragrafusa⁸ tartalmazza az „újraalakított” intézmény feladatait:

- a) „Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretébe tartozó, valamint minden más állami, esetleg az intézményhez önként csatlakozó más gyűjtemények külföldi könyvbeszerzéseinek és cseréügyeinek központi adminisztrációja;
- b) az 1886. évi brüsszeli egyezményhez való csatlakozásunk következményeképpen meginduló hivatalos kiadványcseré lebonyolítása; [...];
- c) a külföldi könyvforgalommal kapcsolatos kulturális érdekű mindennemű adminisztratív feladat, nevezetesen a könyvkivitel kulturális ellenőrzése;
- d) a közkönyvtárak 1920. január 1-től beszerzett és beszerzendő külföldi könyv- és folyóiratanyagának szakszerű bibliográfiai nyilvánartása és központi katalógusoknak előkészítése.”

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának 1923. július 7-ei elfogadott javaslata alapján 1924 őszén összesen húsz könyvtár kezdte meg 1920. január 1-je utáni külföldi gyarapodásának bejelentését a Központi Címjegyzék számára – Pasteiner Iván iránymutatását követve – a következő bibliográfiai adatok regisztrálásával:

- a) „önálló műveknél: cím, megjelenési hely, év, nyomda;
- b) gyűjteményes, folytatásos műveknél: a külön címlappal bíró részek címe, megjelenési helye, éve, nyomdája és az egész gyűjteményben való helyzete (kötetszám);
- c) folyóiratoknál: cím, füzetszám, megjelenési hely, idő, nyomda.”⁹

A bejelentett dokumentumok adatainak felhasználásával meg is kezdődött (az 1926-tól működő „bibliográfiai tudakozó iroda” alapjául szolgáló) központi katalógus építése. A szervezet vezetője Prohászka Lajost (1897–1963) bízta meg e feladattal, aki 1924. október 1-jén került az OKBK kötelékébe; Hóman Bálint nemzeti múzeumi főigazgató az áthelyezéssel egyidejűleg felkérte a Pasteinert „hogy őt ugyancsak f. évi október hóban kezdődő hosszabb berlini tanulmányútja

idejére a berlini Gesamtkatalog tanulmányozását illető instrukciókkal ellátni szíveskedjék”.¹⁰ A Központ igazgatója Prohászkt a féléves tanulmányút idejére Heinrich Uhrendahlra, a Preußische Staatsbibliothek könyvtárosára, Fritz Milkau – a porosz instrukció megalkotójának – közvetlen munkatársára bízta.¹¹

A központi katalógus munkálatait azonban nagyban hátráltatta, hogy a bejelentő bibliotékák feldolgozási módszerei jelentős mértékben eltértek egymástól, így a beérkező tételeket az OKBK munkatársainak sok többletmunkával kellett formailag és tartalmilag egyöntetűvé, egységes szolgáltatássá szervezniük. Hamar fel kellett ismerniük, hogy Pasteiner iránymutatásai a bejelentések adatközlésére vonatkozóan nem elegendők, azoknál sokkal részletesebb előírások követésére (követetésére) van szükség a nyilvántartás hatékony építéséhez és működéséhez.

A Központi címjegyzék (mindenféle dokumentumtípusra kiterjedő) katalogizálási szabályzatát Prohászka Lajos alkotta meg, aki tanulmányútról hazatérve 1925 májusában kelt levelében így tudósította Fitz Józsefet újabb megbízatásáról¹²: „Katalogizálásunk kapcsán [...] rövid szabályokba foglalom a követendő eljárást. Ily módon néhány hónapon belül a porosz instrukciókhoz hasonló (amelyeket különben nagyjából átveszünk) útmutatásunk lesz az egységes katalogizálásra.” Pasteiner Ivánnak egyébként még további céljai is voltak, melyekben a szabvány megalkotója is támogatta: az OKBK igazgatójának „messzebbmenő tervei” nem korlátozódtak az első magyar katalogizálási „szabvány” megalkotására, hanem ugyanebből a levélből úgyszintén megtudható: elhatározta, hogy a szabályzatot az első, 1924/25-ös címjegyzék elején közzéteszi valamint, hogy – éppúgy, mint a porosz instrukció esetében – „rendeletileg a VKM főnhatósága alá tartozó könyvtárakra 1926-tól kezdve ezt az egységes katalogizáló eljárást írja elő”. Ez a törekvése mégsem járt maradéktalan sikerrel, de a közös munka megkönnyítését szolgálta, hogy az érintett könyvtárak megkapták a szabályzatot, így nemcsak a központi katalógusba beérkező tételek készültek egységes elvek alkalmazásával, hanem az egyes gyűjteményeket leképező katalógusok is nagyjából, de az önkéntességnek köszönhetően nem országosan azonos módszert követtek. Pedig „ezzel a központi katalógus is könnyebben lesz megvalósítható [...], de azt hiszem a közönség szempontjából is hasznos lesz, ha nem kell minden könyvtárnál más módszerhez alkalmazkodnia.” – olvasható Prohászka jogos érvelése. (Mindazonáltal érdekes, hogy éppen a budapesti Egyetemi Könyvtár nem követte az új szabályok mindegyikét, annak ellenére, hogy élére 1926. május 15-én az OKBK vezetésének megtartása mellett Pasteiner Ivánt nevezték ki; az új igazgató 1926. június 22-én vette át a bibliotéka irányítását.)

Az OKBK a munka összehangolásának érdekében az 1927-ben és 1928-ban megrendezett könyvtárosképző tanfolyamokon az új szabályzat megismertetését jelölte ki az egyik legfontosabb feladatnak, a „tárgy” oktatója a normatíva szerzője, Prohászka Lajos volt.

A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályzata (1928) valóban – láthatóan és felvállaltan – követi a porosz instrukció megfelelő rendelkezéseit „sok tekintetben a közölt szabályzat nem más, mint ezeknek az instrukcióknak hazai viszonyokra való alkalmazása, sokszor szó szerinti fordítása”¹³, mindamelllett éppen a német mintára legjellemzőbb egyik kérdésben attól lényegileg eltérő megoldást ír elő: az anonimák mechanikus elvű besorolását. Ez az újítás azonban nem Prohászka művében fordul elő első alkalommal, Pasteiner Iván az OKBK 1923. évi

jelentésében – amikor a szabályzat még nem állt rendelkezésre – alapelveként megfogalmazta, hogy „címrendszól szolgál a szerző neve, szerző nélküli műveknél a cím első szava a névelő elhagyásával”.¹⁴

Plasztikusan tükrözi a német feldolgozási hagyomány felfogását a katalógusok alapfunkcióiról Mecklenburg – kicsit korábbi, de érvényét el nem veszítő – definíciója: „Míg a szakrendi elrendezésű katalógus valamely téma meglévő – vagy bibliográfia esetében egyáltalán létező – irodalmáról kell, hogy áttekintést nyújtson, a betűrendes [leíró] katalógus feladata először is, hogy egy bizonyos könyv fellelhetőségét biztosítsa, másodsorban pedig egy bizonyos szerző műveit összegyűjtse. A tárgyi katalógus a könyvek tartalmával foglalkozik, figyelmen kívül hagyva azok címét [formai ismérveit], a betűrendes katalógus viszont a leíró adatokat és nem a tartalmat regisztrálja.”¹⁵ A formai és tartalmi visszakeresést biztosító katalógusok elkülönítése tehát az egyik fontos jellemző, amely a német iskolához való csatlakozásból következik, a másik a leíró katalógusra ruházott funkciókban nyilvánul meg. A konkrét könyv (kiadvány) megtalálhatóvá tételének biztosítása és a szerző művei összerendezésének előírása látszólag megegyezik a Cutter által megfogalmazottakkal, a gyakorlati megvalósítás azonban már közel sem azonos. A porosz instrukció 181–183. paragrafusai alapján egyazon mű mindig ugyanazon adatok (adatváltozatok) alatt kerüljön be a katalógusba, a mellőzött verziókról való utalók készítése nem mindig kötelező, csak ha „szükségesnek tűnik”. A szerző műveinek összegyűjtése a testületek szerzői voltának tagadásával eleve nem végezhető el maradéktalanul. Cutter fel is rója e mulasztást a német szabályzatnak: „a testületi kiadványokat a címben éppen elsőként előforduló főnevek alá szétszórják a betűrend egészében”.¹⁶

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ instrukciója a testületi szerzőség negligálásával a korporációk kiadványainak összerendezésére valóban nem is vállalkozhat. Azonban a szabályzat intézkedéseit követő katalógusok kényelmes használatát és a keresett tételek biztos fellelhetőségét („felhasználóbarát” voltát) biztosítandó az utalózás problémaköre különlegesen nagy hangsúlyt kapott, a kérdést regulázó harmadik fejezet 52 paragrafust foglal magában. A későbbiekben Domanovszky Ákos – ezen előírások kortársa és alkalmazója – több tekintetben is messze az egyéb normatívák fölött állónak értékelte az OKBK szabályozását.¹⁷

Mindenesetre nagy előrelépés volt Prohászka Lajos alkotása, nemcsak a könyvtárközi együttműködések és a központi katalógus támogatása miatt, hanem azért is, mert összehasonlítva a nagy irányzatok kortárs normatíváival, azoknál lényegesen egyszerűbb, áttekinthetőbb intézkedéseket kodifikált. A 241 pontot számláló porosz instrukció 29 paragrafust (és ezeknek számos alpontját) szenteli a substantivum regens szerinti besorolás kérdéseinek; az ALA szabályzatának 1908-as kiadásában – amely a tételek besorolásáról nem is rendelkezik – a testületi szerzőség problémáit az összesen 174 pont közel harmada, 53 paragrafus lett volna hivatott megnyugtatóan rendezni. Ezekkel ellentétben „A Központi címjegyzék katalógizálási szabályai” összesen 195 rendelkezést tartalmaz, ebből a tárgyi vezérszó alatti katalógizálás egészére az instrukció összeállítója 19 pontot szánt, a testületi kiadványok feldolgozása során készítettendő utalások esetei három rövid pontban (a 162–164. §-okban) foglaltattak össze.

Az 1928-as szabályzat második kiadása 1944-ben jelent meg „A címfelvétel szabályai” címmel – ezzel a normatívával Magyarország újabb kérdés megítélé-

sében távolodott el a német katalogizálási hagyományoktól: legszembetűnőbb jele ennek a testületi szerzőség megjelenése, vagyis szabályzatban történő elfogadása a formai feldolgozásban.

A cím [bibliográfiai leírás] részei között a szerzőség definiálása (az 1. §. 2. pontban) nem utal egyértelműen erre a változásra: „A tárgyat feldolgozó személy vagy személyek megnevezése. (Eredeti szerző, szerkesztő, átdolgozó, fordító, előszóíró stb., általában, akinek a mű létrejöttében valaminő értelmi szerepe van.” – a személyek többes szám értelmezése kiterjed a társzerzősre és a nem klasszikus értelemben vett szerzősre, de nem jelenti feltétlenül a korporációk szerzői voltának elfogadását. Ez a változás – kissé eldugott helyen –, de mégis expressis verbis először ebben a magyar előírásgyűjteményben, mégpedig annak 38. paragrafusában nyilvánul meg: „A szerző neve (akár egyéni, akár testületi szerzőről van szó), a tárgyi cím és a megjelenési adatok külön sorral kezdendők; éppígy a részek címei és a sorozat megjelölés is.”

Tehát bizonyos, hogy 1944-re a testületi szerzőség integráltatott a magyar katalogizálási gyakorlatba, de nem biztos, hogy ugyanazt értjük rajta, mint a testületi szerzőség szülőhazájában, Amerikában. Cutternél a testületi szerzőség általános szabályában, illetve az ALA 1908-as szabályzatának a definíciói között¹⁸ az alkalmazásnak a következő körülhatárolása áll: „Testületek a nevükben vagy fennhatóságuk alatt publikált művek szerzőinek tekintendők”. Ezzel szemben az 1944-ben közzétett magyar szabályzat 92. paragrafusa leszűkíti a kollektívumok szerzőségének érvényességi körét: „Testületeknek (társulatoknak, intézményeknek, hatóságoknak) a kiadványai, ha az illető testület saját belső tevékenységére vonatkoznak (szabályzatok, jelentések, költségvetések, munkaprogrammok, ismertetések, katalógusok stb.) a testület neve alatt veendőek fel.” Az adminisztratív kiadványokra korlátozott értelmezés kissé idegen az angol–amerikai irányzattól; közelebb áll a korabeli újlatin katalogizálási gyakorlat felfogásához, annak ellenére, hogy ott e kérdés megítélésében formai kritérium is közrejátszik: csak akkor kerül a könyv valóban a testület neve alá a katalógusba, ha a testületi név megelőzi a kiadvány címét, amelynek tartalmát alapvetően meghatározza.¹⁹ Hasonló interpretáció olvasható azonban – a földrajzilag a német katalogizálási hagyományhoz kötődő – Seizinger 1855-ben megjelent *Bibliothekstechnik* című művében, amikor a testületi szerzőség hatályát arra az esetre korlátozza, ha a testület a kiadványnak egyben alanya (agense) és tárgya (objektuma) is.

Abból, hogy az 1944-es szabályok a testületek szerzői voltak elbírálásakor tartalmi szempontot is figyelembe vesznek, két következmény származik: az első az, hogy a szerzői életmű regisztrálása a testületi kiadványok összességére (a nem adminisztratív kiadványokra és a testületi közreműködői tevékenységre) a továbbiakban sem terjed ki, utalást csak a címdalonn szereplő közreadói funkciójú testületről ír elő (181. §); másodszer pedig, hogy „alapjában véve tárgyszófunkciót ad a testületi szerzős címfejnek, összekeveri a leíró katalógus funkcióit a tárgyi katalóguséival”.²⁰ Így e normatíva mégsem jelenti a testületi szerzőség alapelveként való adaptálását, sokkal inkább csupán az anonimák körének leszűkítését célozza.

E szabályzat megszületésével a magyar katalogizálási praxis – legalábbis a Központi Címjegyzék számára készített tételek tekintetében – elindult azon az úton, amely az angol–amerikai katalogizálási iskolában a testületi szerzőség valódi elfogadásához, „kiteljesítés”-éhez, elvi megalapozásához vezetett. Eva Verona korai

nyomatott katalógusok és bibliográfiák vizsgálata alapján megállapította, hogy a mai értelemben vett testületi szerzőség kialakulása egyrészt a szerző alatti regisztrálás hatályának kibővítésére vezethető vissza, másrészt a kiadványra legjellemzőbb, legkönnyebben megjegyezhető kifejezés rendszóvá emelésére, de semmi esetre sem a korporációk szerzői voltak a személyi auktorokkal egyenlő elbírálására. „Az első csoportba tartoznak a testületekről szóló illetve az ő kiadásukban megjelent dokumentumok; a második esetben viszont a testületet nem tekintik szerzőnek, de ennek ellenére az olyannyira meghatározó, fontos adat, hogy feltételezik, hogy az intézmény neve vagy székhelye az olvasók számára jobban megjegyezhető, mint a kiadvány címe. [...] Az első csoportnál a katalogizálónak meg kell állapítania a mű tartalmáért felelős szerző, a testület nevét, a másodikban a rendszó a cím egy [pregnans] kifejezése. A gyakorlatban azonban a két eljárás azonos eredményre vezet.”²¹ Ez magyarázza azt is, hogy az 1944-es magyar instrukció „Felvétel a testületi szerző neve alatt” című fejezete összesen 10 intézkedést számlál:

- 92. §: általános rendelkezés;
- 93. §: társulatok nevének első szava a vezérszó;
- 94. §: a társulatok neve eredeti nyelven veendő fel, kivéve a szerzetesrendek, ezek közkeletű magyar nevükön;
- 95. §: azonos nevű és azonos székhelyű társulatok megkülönböztetése az alapítás évével;
- 96. §: személynév a társulat nevének elején;
- 97. §: intézmények kiadványainál vezérszó az intézmény székhelye;
- 98. §: egyetemenél a székhely után csak az egyetem típusának megfelelő nyelvű alakja áll a teljes név helyett;
- 99. §: hatóságok neve az intézmények mintájára regisztrálandó;
- 100. §: testületek névváltoztatásakor a legismertebb névformához kell besorolni (természetesen utaló készül minden mellőzött névről);
- 101. §: „jelentős önálló működést” kifejtő altestület saját neve alatt álljon.

A felsorolt paragrafusok közül is csupán kettőnek, a 92. és 100. pontnak van elvi jelentősége, a többi úgyszintén fontos, de inkább gyakorlati, alkalmazási szempontú kérdésekkel foglalkozik: a rendszó megválasztásáról, a név formájáról rendelkezik.

Igaz ugyan, hogy a társulat- és intézménytípusok egyedi felsorolásánál olvasható „stb.” kitételek helyenként bizonytalanságban hagyhatják a katalogizálót, azt azonban mindenképpen el kell ismerni, hogy a probléma rendezése az angol–amerikai szabályzatoknál jóval egyszerűbb, átfogóbb elvekkel történt, nem halmozódnak a kivételek – egyedüli az egyetemek esete, ami gondot okozhat például az azonos városban működő felsőoktatási intézményeknél –, a bőséges utalózás (a testületeket illetően 8 pont rendezi utalók készítését, 174–181. §) pedig a katalógusban szereplő korporációk és a nevükben, szerzőségükben megjelölt kiadványaik biztos megtalálását teszik lehetővé.

Egyéb tekintetben nem sok lényeges különbség van az OKBK két szabályzata között, egyedüli jelentősebb a kettős vezetéknevek vezérszavának megválasztása: az 1928-as változatban rendszónak csak az első névelem számít (59. §.), a második kiadásban a vezetéknevvvel együtt használt előnév és a családnév együttesen határozza meg a személynév betűrendi helyét (60–61. §). A további különbségek legin-

kább csak a példákat érintik, illetve stiláris jellegűek (városnevek „locativa” helyett városnevek „ragozott alakja” olvasható), bár az egyes szavak lecserélése néha terminológiai változást (pontosítást) vagy éppen ellenkezőleg: zavart is eredményez. Ez történt például az 1928-as kiadás 178. §-ával: „A céduláknak a katalógusba való beosztásánál irányadó szempont mindig a szerző neve, illetőleg ennek hiányában a tárgyi címből kivett vezérszó”, amely rendelkezés az 1944-es edícióban így hangzik: „A címléírásoknak és az utalóknak a címjegyzékbe való beosztásánál az irányadó mindig a vezérszó” (194. §) – de utalások készülhetnek nem szerzői személynevről, lehetnek testületi szerzők, utalni kell a testületi névben előforduló személynevekről is; a vezérszó kifejezés pedig nem fedi le az egész besorolási adatot.

Elmondható, hogy az OKBK második szabályzata annak ellenére, hogy a textus nagyrészt megegyezik az 1924-ben kodifikált és a porosz instrukción alapuló rendelkezésekkel, alapvető elgondolásai tekintetében közelebb áll már az angol–amerikai katalogizálási iskolához, mint a némethez – és ezáltal a nemzetközi egységre való képességhez, hajlandósághoz is.

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1945-ben megszűnt, feladatait és tevékenységi körét teljes egészében az Országos Könyvtári Központ vette át; így került az új intézményhez a Központi Címjegyzék és a katalogizálási szabályok kérdése is. A különféle könyvtáraktól érkező bejelentésekkel kapcsolatosan az új szervezet szintén ugyanazzal a problémával szembesült, mint az OKBK: „könyvtáraink azonban nemcsak a címfelvételek kérdésében mutatják a tökéletes anarchia képét, hanem a katalóguslapok méreteiben, elhelyezésében, elrendezésében is. Ma az olvasónak minden egyes könyvtárban külön kell megtanulnia, hogyan használja a katalógust.”²²

Problémát okozott, hogy számos nagykönyvtár nem minden részletében alkalmazta saját katalógusaiban a Címjegyzék előírásait – és ezen a helyzeten az sem változtatott, hogy az OKBK jogutódja 1950-ben ismét és újabb változatban bocsátotta közre feldolgozási szabályait. Az összesen 33 pontból és 49 példából álló stencilezett változatban terjesztett dokumentum „A Központi Címjegyzékhez küldendő címbejelentések adatai és alaki kellékei” alcímmel jelent meg – tehát éppúgy, mint 1928-ban és 1944-ben kiadott elődei csak a bejelentésekre vonatkozó előírásokat tartalmazta, nem törekedett az összes könyvtár katalogizálási, katalógusépítési gyakorlatának egységesítésére.

A – félig szabvány, félig példatár vagy fontos alapelveket, például a szerzői életmű egybentartását expressis verbis megfogalmazó kézikönyv jellegű – rendelkezésgyűjtemény bevezető megjegyzéseiben úgynevezett alapvető és alárendelt szabályokat különített el: az alárendelt szabályok áthágása a bejelentőcédulákon nem zavarja a nyilvántartás egységét, az alapvető szabályokhoz azonban „a KC-ben rágaskodnunk kell és [...] megtartását a bejelentő könyvtáraktól megköveteljük”. Tehát az 1950-es rendelkezések megjelenése is csupán a könyvtárak meglehetősen behatárolt köre (a dokumentumhoz csatolt jegyzékben felsorolt 86 bejelentő bibliotéka) számára volt releváns, mindezzel együtt a magyarországi katalogizálástörténet, tudománytörténet szempontjából tagadhatatlanul nagy jelentőséggel bírt.

A legfontosabb változás a korábbi és azonos funkciójú instrukciókhoz képest „melléklap” (melléktétel) készítésének központilag megfogalmazott és nem valamely könyvtár házi gyakorlatát regulázó szabályzatban történő előírása: „Mindama

címleírásokat, amelyeket a katalógusban több rendsző alatt ajánlatos nyilvántartani, több példányban állítjuk elő. A példányok mindegyikén aláhúzzuk azt a szót, melyet a címtárban rendszőnek szántunk. A címleírásnak ama példányán, melynek rendszava a címleírás kezdőszava, az első szót húzzuk alá; ez az ú.n. főlap (főtétel). A melléklapokon ezzel szemben a címleírás szövegében azt a szót húzzuk alá, mely alatt a kutató a címtározott (katalogizált) könyvet szintén keresheti.”²³

Természetes, hogy mindazok a könyvtárak, amelyek ekkor már stencil- vagy adrématechnikával sokszorosított katalóguscédulákat használtak (a teljesség igénye nélkül például az Országos Széchényi Könyvtár, a pécsi egyetemi könyvtár, a budapesti Technológiai Könyvtár), természetesen ezt az eljárást követték – a szakirodalomban is elfogadott és ajánlott ususról van szó –, de magyar szabályzatban e módszert még nem írták elő. A melléklapok beépülése a szabványosításba azért is különlegesen fontos, mert Magyarország ezáltal újabb ponton közelített a századelőn megfogalmazott cutteri elgondoláshoz és ezzel egyidejűleg – Dunkin idézett értékelését elfogadva – az 1961-es párizsi alapelvekhez, a mai állásfoglaláshoz. A korábbi előírásokban is szereplő általános vagy esetenkénti utalók az összetartozó elemek közötti logikai kapcsolatok megteremtésére alkalmasak ugyan de a katalógus egyetlen pontján való összerendezésükre már nem – ez konzekvensen csak melléktételek alkalmazásával valósítható meg.

A Központi Címjegyzék szabályainak másik meghatározó (ha nem is minden tekintetben előnyére szolgáló) újdonsága a testületi szerzőség tárgyalásmódjában és differenciálásában nyilvánul meg. Fontos – azonban nem feltétlenül helytálló – a testületi szerzőségről rendelkező 22. pont azon megjegyzése, hogy „A nem irodalmi vagy tudományos szövegeket, hanem jelentéseket, munkaterveket [...] hivatalos vagy vállalati kiadványokat nem a tárgyi rendszavuk alatt vesszük fel [mert azok alatt áttekinthetetlenül halmozódnának] hanem a kibocsátó testület [...] neve alatt.” (A cédulatorlódás, nagy mennyiségű és azonos rendszavú cédula felgyülemzése ugyanilyen joggal következhet be a testület nevénel – vagy az azt helyettesítő adatról – is, például a kiterjedt kiadványmennyiséget közrebocsátó korporációk esetében.)

Az összesen egy – meglehetősen tömör – pont általános rendelkezésként kimondja, hogy „a testületi szerző neve a legtöbb esetben több szóból áll. A rendsző nem mindig a név első szava, hanem bizonyos esetekben a testületi szerző székhelyének neve, s egyes esetekben lehet a névben elő nem forduló kifejezés is.” Vagyis:

- társulatok és vállalatok nevük első szava,
- hazai nem országos és külföldi intézmények székhelyük,
- külföldi valamint a magyar nem országos hatóságok úgyszintén székhelyük,
- az országos hatáskörű honi hatóságok vagy intézmények nevük első szava szerint kerülnek be a katalógus betűrendjébe.

Továbbra is hatályos maradt az 1944-es normatíva egyetemekről szóló pontja, azaz a besorolás alapjául választott adatstruktúra „székhely. egyetem”: a példákban azonban kiderül, hogy az egyetem típus is fontos. épp két budapesti egyetem (Budapest. Tudományegyetem és Budapest. Műszaki Egyetem) példáján érzékeltetve.

A jogi személyiségek szerzői voltának korábbi, a mostaninál egyszerűbb rendszőválasztási eseteket előíró pontjai mellett azonban új elemmel bővült a „corporate complex”; a testületi szerzőséggel kapcsolatos előírások fejlődése – a kivé-

telképzés tekintetében – elindult azon az úton, amelyen az angol–amerikai irányzat regulái találhatók. Az 1950-ben megjelentetett szabályok menségére legyen mondva, hogy még nagyon is gyermekcipőben járnak. Éppen a „kongresszus” rendsző alatt halmozódhat fel egy nagykönyvtár katalógusában egyetlen betűrendi helyen a világ bármely pontján rendezett összes találkozó teljes kiadványtermése a következő pontban foglaltak miatt: „Ha a testületi szerző több társulat vagy intézmény rendezte kongresszus, a rendsző szögletes zárójelben a Kongresszus [...] magyar kifejezés. Pl. [Kongresszus] Cinquième congrés de chimie industrielle, Paris ...”. Ugyanezt a problémát okozhatja a 23. pont alapján a törvények és rendeletek földrajzi rendsző szerinti felvétele – a szakirodalom szolgált már e kiindulási alapul választott tézis megcáfolására megfelelően elrémisztő példával.²⁴

A további változtatások nagyobbik része csupán a leírás külalakjára vonatkozik (a címben használt zárójelek, a szerző mint rendsző után kettőspont, bekezdésekre tagolás, a könyv mérete cm-ben, nem latin írásrendszerű dokumentum minden adatának transliterálása stb.), vannak azonban olyanok is, amelyek a rendsző formáját érintik (pl. a kanonizált szenteknél és az előnevek esetében). Megváltozott a főlap rendszőavának megválasztása a szöveggel ellátott zeneműveknél: szerzőnek a korábbi szabályozással ellentétben nem a szövegíró, hanem a zeneszerző minősül (19. pont). Fontos még megemlíteni, hogy a címjegyzék szabályzata kötelezően előírja a nemzetközi szabvány méretű cédulák alkalmazását.

Katalogizálástörténeti jelentősége ellenére azonban az 1950-es normatíva sem hozott átörést az országosan egységes formai feldolgozási gyakorlat megteremtésében, ennek megvalósítására csak olyan hatáskörű szervezet vállalkozhatott, amely törvényi felhatalmazás alapján kötelező érvényű rendelkezések kodifikálására jogosult. A Magyar Szabványügyi Hivatal (a mai Magyar Szabványügyi Testület), az 1921-ben alapított Magyar Ipari Szabványosító Bizottság jogutódja kebelében 1949-től működik a könyvtári szabványok kidolgozására hivatott Könyvtári szakbizottság, amely – számos magyar nagykönyvtár képviselőivel együttműködve – 1952-ben készítette el és 1953-ban tette közzé a hazánkban első országosan kötelező érvényű katalogizálási szabványt M(NO)SZ 3424–52 Könyvtári címléírás szabályok, illetve MNOSZ 3401 – 52 A betűrendbe sorolás szabályai címmel.

JEGYZETEK

- 1 Vorstius, Joris : Kritische Gedanken über den neuesten Beitrag zur Kataloggeschichte und Katalogtheorie. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1934. 572. p. Vorstius ebben az írásában hivatkozik Frels tanulmányára [vö. Frels, Wilhelm : Die bibliothekarische Titelaufnahme in Deutschland. Leipzig : Harrassowitz, 1919], egyetért az általa meghatározott fázisok megnevezésével, de azok időhatárait némiképp módosítja.
- 2 Gorman, Michael : From card cataloguing to WebPACS : a talk given at the Library of Congress Bicentennial Conference on Bibliographic Control ... november 15th. 2000. http://www.loc.gov/catdir/libcontrol/gorman_paper.html
- 3 Cutter, Charles A. : Rules for a dictionary catalog. 4. ed. Washington : Government Printing Office, 1904. 12. p.

- 4 Dunkin, Paul S. : Critism of current cataloging practice. = *The Library Quarterly*, 1956. 290. p.
- 5 Vö. Gulyás Pál : *Népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése*. Budapest : Atheneum, 1909. 127. p.
- 6 Klebelsberg Kunó : Elnöki megnyitóbeszéd az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alakuló ülésén. 1922. nov. 18. = *Tudomány, kultúra, politika: Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932)*. Budapest : Európa, 1990. 140. p.
- 7 1923-ból származó szám nélküli irat az OKBK 1923-as működéséről. Pasteiner Iván kézírásával. 1–2. p. MOL. Fond K 738.
- 8 *Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szabályrendelete*. = *Magyar Könyvszelme*, 1923. 158–159. p.
- 9 Pasteiner Iván : *Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatójának jelentése németországi kiküldetéséről*. = *Magyar Könyvszemle*, 1923. 264–265. p.
- 10 Vö. Hóman Bálint 1924. szeptember 27-én kelt, Prohászka Lajost áthelyező 528/1924. sz. levele Pasteiner Ivánhoz. MOL. Fond K 738.
- 11 Pasteiner Iván 1924. októberében kelt, Heinrich Uhlendahlhoz írott levele. MOL. Fond K 738.
- 12 Prohászka Lajos levele Fitz Józsefhez. 1925. május 17. p. 3–4. OSZK Kézirattára. Fond 45/561.
- 13 *A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai*. OKBK, 1928. 1. p.
- 14 1923-ból származó, szám nélküli irat az OKBK 1923-as működéséről. 11. p. MOL. Fond K 738.
- 15 Mecklenburg : *Ueber alphabetische Anordnung*. = *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1885. 347. p.
- 16 Cutter, Charles A. : *Rules for a dictionary catalog*. 39–40. p.
- 17 Domanovszky Ákos : *A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző*. Budapest : Országos Könyvtári Tanács : Budapesti Egyetemi Könyvtár, 1959. 67. p.
- 18 *Cataloguing rules. Author and title entries*. Compiled by Committees of the ALA and of the LA [UK]. English ed. London : LA, 1908. XIV. p.
- 19 Vö. Roloff, Heinrich : *Die Katalogisierung*. In: *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. Bd. 2. 2. Aufl. Wiesbaden : Harrassowitz, 1961. 274. p.
- 20 Vö. Domanovszky Ákos : *A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző*. 51. p. Domanovszky írása az 1952-es magyar szabványra vonatkozik, de állításai ebben a tekintetben érvényesek az 1944-es szabályokra is.
- 21 Verona, Eva : *A historical approach to corporate entries*. = *Libri*, 1956. 27–28. p.
- 22 *Az Országos Könyvtári Központ munkaterve az 1950-es évre*. 2. p. MOL, Fond XIX–I–20.
- 23 *A Központi Címjegyzék katalogizálási szabályai*. Budapest, OKK, 1950. 17. p. 31. pont.
- 24 Domanovszky Ákos : *A címléírás szabályok ésszerűsítéséről*. = *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*. 1970. Budapest : Egyetemi Könyvtár, 1971. 11–12. p., illetve Taube, Mortimer : *The cataloging of publications of corporate authors*. = *The Library Quarterly*, 1950. 11. p.

Pogányné Rózsa Gabriella

Futala Tibor
(1929–2004)

2004. május 17-én meghalt Futala Tibor. Alig néhány hónapja köszöntöttük e lap hasábjain 75. születésnapja alkalmából. Azóta is döbrent csend és szomorúság veszi körül mindazokat, akik ismerték, dolgoztak mellette, és tanultak tőle többet, mint egyetemeinken és sokféle továbbképző tanfolyamainkon. Azok a kollégák is megszorodtak, akik már csak cikkeiből, referátumaiból, recenzióiból ismerték, merthogy Futala Tibor generációjának nemcsak kiemelkedő egyénisége, de írástudó mestere is volt. Nehéz a mondatokat görgetni, Róla gondolkodván nehéz a múlt időt használni.

Immár lezárult életpályája megannyi tanulsággal szolgál. A felvidéki születésű, 1948-ban Magyarországra telepített család Mórton talált otthonra. 1949-ben beiratkozott az ELTE magyar–könyvtár szakára, 1953-ban, diplomája kézhezvétele után Debrecenbe, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtárába került. Szokta volt ezeket az esztendőket tanuló éveknél nevezni, pedig már akkor sokan Tőle tanultak, még az „atyaként” emlegetett Csűrű István is kikérte véleményét és sokszor hallgatott Rá. Debrecenben élte át a forradalmi napokat is, később gyakran emlékezvén azokra az időkre. 1959-ben vett búcsút a cívisvárostól, és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa lett. Rövid ideig a Könyvtártudományi és Módszertani Központban is dolgozott legendás társaságban: Lázár Péter és Basola Zoltán mellett. Évtizedek múlva a *Flekkes históriák*-ban rajzolt róluk és másokról is élethű portrékat (Könyvtáros, 1988). Futala Tibor kiváló megfigyelő volt, néhány mondattal jellegzetes hangsúlyokat és mozdulatokat tudott visszaadni, feleleveníteni. Bizonyos, hogy ez a képessége volt a titka emberismeretének is.

Rövid KMK-beli munkálkodás után az OSZK Igazgatási csoportját vezette. Rendszeretete, szelektáló képessége, a dolgok maguk helyén való kezelése meghozta gyümölcsét. Aki ebből a korszakból keres valamit a könyvtár múltjáról, bízást mindent, ami fontos, megtalál. E sorok írója mostanában régi iratokat forgat, közöttük találta Futala Tibor rövid, feszesre szabott feljegyzéseit hajdan volt vezetői értekezletekről – ezekben minden fontos tény benne van. Pedig azoknak az éveknél nem a rövidség és a tömörség volt a divatja, sőt követelménye!

1962-ben hívták meg a Művelődésügyi, a későbbi Kulturális Minisztériumba a könyvtári osztályra, ahogyan Ő emlegette és írta nem egyszer: „szolgálatra”. Tizenhat esztendőt töltött ott, rövid ideig a tudományos és szakkönyvtárak, majd a közművelődési könyvtárak ügyének szolgálatában. Számos, ebben az időben sorsfordító „anyag” került ki tolla alól, írógépéből. Érveit, okfejtéseit kristálytisztán fogalmazta meg, pontosan tudta, hogyan és hová kellene eljutnia a hazai könyvtárügynek. Képes volt újra és újra átdolgozni – utasításra – az elaborátumot

olyanképpen, hogy az a lényegét megőrizze. Morgásait mindig megosztotta közvetlen munkatársaival, hogy abból is tanulhassanak.

Rengeteget olvasott, fordított, figyelte a könyvtári világ mozgását nyugaton és keleten egyaránt. Fáradhatatlanul járta az országot, mert a valóságot mindennél többre becsülte, „ez a mi iskolánk és leckénk” mondta nemegyszer. Irányelveket és normatívákat nem lehet íróasztal mellett gyártani – tanította kollégáit. Sok barátság született az országjárásokon: nemcsak okos szóval köszönt be a falusi, egykori járási, városi és megyei könyvtárakba, vitt útszélén szedett mezei virágcsokrot, egy kis csokoládét, jó vicceket, vagy éppen az aznapi újságból felolvasott egy rémítően magyartalan és értelme sincs részletet. Mindig vidámság vette körül, miközben keményen dolgozott. Vissza-visszatérő látogatásai nyomot hagytak a házigazdák lelkében, mert volt figyelme rájuk. Mindig tudta, kinek mi a gondja a munkahelyén, a családjában. Évek múltán sem feledett el egy idős, beteg édesanya hogyléte iránt, vagy kamaszodó fiúk és lányok iskolai előmeneteléről érdeklődni. Így nőtt a saját családja mellé egy országnyi nagy család.

1979-ben hívták meg utolsó munkahelyére, az OMIKK-ba könyvtárigazgatónak. Nyugdíjba meneteléig, 1989. szeptember 1-jéig itt dolgozott. Ötvenévesen tudott újat kezdeni és megújítani, a könyvtárosság új szellemi területeit meghódítani. Mindenekelőtt a ráció érdekelte, az olvasót tartotta szem előtt. Döntéseiben – amelyeket mindig igyekezett kollégáival egyetértésben hozni – az olvasó érdeke és a majdani továbblépés lehetősége rejlett. Az idő Őt igazolta, nem akart azonnal és mindent egyszerre gépesíteni, de ami belátható és elvégezhető munkával járt, aminek hasznát az olvasó és a könyvtáros egyszerre élvezhette, azt felvállalta és kollégáival együtt megtette. Nem kellett volna még nyugdíjba mennie, amikor erről döntött, de komolyan gondolta a nemzedékváltás fontosságát. Egyik írásának címéül adta: *A fiatalok már jobban tudnák, hadd érvényesüljenek* (Könyvtáros, 1991. 8. sz.)

A valóságban sohase ment nyugdíjba, élete utolsó hónapjában is dolgozott. Cikk sokaságát írta a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatásba* (évekig a főszerkesztője volt), a *Könyvtári Figyelőbe*, a *Könyv*, *Könyvtár Könyvtárosba*, recenziók, referátumok százai sorakoznak a szaklapokban, amelyeket Futala Tibor jegyzett.

Lakása ajtaja mindig nyitva állt a magyar könyvtárügy jelesei és a fiatalok előtt. Az otthoni beszélgetések, emlékidézések és a jövőt megidézők sokak számára az igazi egyetemet jelentették, a szabad gondolkodás, az önálló véleményalkotás iskoláját. Futala Tiborban „a tudás bölcsességgé, az élettapasztalat iróniává és humorrá nemesedett.” (Román Lászlóné dr. Pécsről, 2004. június 2-án a Könyvtári Intézetnek írt emlékező leveléből.)

Tevékeny életét és termékeny munkásságát a hivatal soha nem sietett méltó módon elismerni, ám Ő ezt a tényt is derűvel kommentálta.

Hamvai 2004. június 8-án 10 órakor a Rákoskeresztúri Újköztemető szóróparcellájából felszálltak a szivárvánnyal. Mi, akik itt maradtunk, szegényebbek letünk. Futala Tibor megérdemli az örök nyugalmat.

Győri Erzsébet

Csapodi Csaba (1910–2004)

1966-tól voltam Csapodi tanár úr speciál kollégiumának hallgatója az egyetemen, és 1967-ben gyakornok a vezetése alatt álló Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében az MTA Könyvtárában. Mint harmadéves latin–könyvtár szakosnak magától értetődő volt, hogy az ősnymtatványok (1455–1500 között megjelent könyvek), az antikvák (1501–1600 közötti könyvek) és az RMK-k, vagyis az 1711 előtt megjelent magyar könyvek témakörében meghirdetett speciális kollégiumot választottam. Ennek tanára volt akkor Csapodi Csaba. Sokat lehetett tőle tanulni szakmailag is, és amikor végzés után, 1969. január 2-án az osztályára kerültem, emberileg is nagy hatással volt rám. Hallgatóként találkoztam a kötelező szakirodalomban az írásaival: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára* (1961), *Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye* (1963), *Beatrix királyné könyvtára* (1964), majd a *Bibliotheca Corviniana* 1967-ben először. Ez az, amelyet feleségével, Csapodi Csabáné dr. Gárdonyi Klárával közösen írtak, 1990-ig öt nyelven, 14 kiadásban jelent meg.

Csapodi Csaba 1910-ben született, a neves szemészprofesszor, dr. Csapodi István nyolcadik gyermekeként. A budapesti, Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán 1933-ban történelem–földrajz szakon középiskolai tanári és bölcsészdoktori oklevelet szerzett. A következő évben Bécsben levéltári kutatásokat folytatott ösztöndíjasként. 1934-ben kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum Országos (Széchényi) Könyvtárába, majd néhány évig az Országos Magyar Történeti Múzeumban a főigazgató titkáráként dolgozott. Alapításától, 1942-től kezdve a Teleki Pál Tudományos Intézet Magyar Történettudományi Intézetének munkatársa az intézet megszűntetéséig, 1949 elejéig. Kutatásait az újkori magyar művelődés- és gazdaságtörténet terén végezte. Munkássága alapján a budapesti egyetem bölcsészeti karának magántanárává habilitálták 1946-ban. 1949–1951 között dolgozott az Országos Széchényi Könyvtárban, az Egyetemi Könyvtárban, majd az Országos Könyvtári Központban, végül a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került 1951-ben mint a Kézirattár helyettes osztályvezetője, 1957-től a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye vezetője. 1975. december 31-én vonult nyugdíjba.

Széles körű munkásságot fejtett ki, számos országban folytatott könyvtörténeti kutatást. Munkásságának teljes bibliográfiája megtalálható a *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére. Tanulmányok.* (Szerk. Rozsondai Marianne. Bp. 2002, 405–433.) lapjain. Összesen mintegy 450 publikációja jelent meg Magyarorszá-

gon és külföldön. 1939–1947 között a Regnum Egyháztörténeti évkönyv társszerkesztője volt. Legfontosabb munkái: *Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében* (1933), *A magyar barokk* (1942), *Eszterházy Miklós nádor* (1942), *Világtörténelem a francia forradalomtól napjainkig* (1945) (Berlász Jenővel közösen), *The Corvinian Library. History and Stock*, (1973), *Az Anonymus-kérdés története* (1978), *A Janus Pannonius-szöveg-hagyomány*, (1981), *Catalogus collectionis codicum Latinorum et Graecorum* (1985), Csapodiné dr. Gárdonyi Klárával közös a *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt* három kötete (1988–1994), Tóth Andrással és Vértesy Miklóssal közösen: *Magyar könyvtártörténet* (1987). Számos publikációja jelent meg könyvtári szakkérdésekről is.

A kandidátusi és a tudományok doktora fokozatot 1974-ben (*A Corvina Könyvtár története és állománya*), illetve 1978-ban (*A Janus Pannonius-szöveg-hagyomány*) című disszertációjával nyerte el. Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia több munkabizottságának volt tagja, a Középkori Munkabizottságnak társelnöke. Mint címzetes egyetemi tanár az 1980-as évektől kodikológiát adott elő az ELTE Bölcsészettudományi Karának Történeti Segédtudományok Tanszékén.

1944-ben neki ítelték a Baumgarten-díjat. 1976-ban feleségével közösen akadémiai elnöki díjat kapott, 1993-ban – szintén feleségével együtt – a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét. 1995-ben Széchenyi-díjjal tüntették ki.

Szellemi frissessége nem hagyta el, a Magyar Könyvszemle legutóbbi, 2004/1. számába is írt még egy rövid közleményt. Április 29-én délután látogattam meg otthonában. Olyan volt, mint máskor: minden érdekelt. Érdeklődött a Kézirattár munkatársai után, kérdezte, hogy kinevezték-e már a főigazgatót, melyek az újabb beszélések, mesélt arról, hogy mi foglalkoztatja. A Könyvszemle felől is érdeklődött, a 2004/1-es szám már úton volt, de nem vehette kézbe. Másnap, április 30-án reggel felhívott telefonon, és arról a jegyzetről mondott véleményt, amelyet elvittem hozzá. Még aznap délelőtt telefonált egyik fia, hogy a szokásos napi sétáról hazaérkezve a lakásajtóban összeesett és meghalt. Amikor az orvos megérkezett, és a fiától kérte a legutóbbi kórházi zárójelentést, az orvossal közölték, hogy Csapodi Csaba életében – mint beteg – nem volt kórházban, még születésekor sem, ugyanis otthon született. Ép lélek volt ép testben, pedig négyéves volt, amikor kitért az első világháború, és pályája csúcán látszott lenni, amikor dúlt a második. Mint nemzedékből sokaknak, neki is újra kellett kezdeni, nem is egyszer. De előre tekintve, hittel, folyton újra tudta kezdeni. Tanulmányoktól az összefoglaló monográfiáig, a forrásközléstől a középkori magyarországi kéziratok lelőhelyeit közreadó kötetekig igen szerteágazó Csapodi Csaba tudományos tevékenysége. Korvinákat, magyar vonatkozású kódexeket és őnyomtatványokat sikerült külföldi kutató útjain azonosítania. A korvina-kutatás is pályamódosításának köszönhető. A *Bibliotheca Corviniana* ma kézikönyv a szakemberek számára, ugyanakkor művészi élményt nyújtó album az érdeklődőknek, kulturális értékeink híret terjeszti a nagyvilágban.

Nemcsak művei tartják fenn nevét, de amíg kollégái és tanítványai élnek, élni fog azok szívében is. 2004. május 28-án helyezték el hamvait Budapesten a tabáni Szent Katalin plébániatemplomban feleségével közös urnafülkében.

**A FOGYATÉKOS GYERMEKEK, TANULÓK
FELZÁRKÓZTATÁSÁÉRT ORSZÁGOS KÖZALAPÍTVÁNY
AZ OKTATÁSI MINISZTERIUM
ÉS A NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA
TÁMOGATÁSÁVAL PÁLYÁZATOT HIRDET**

**Társadalmi integrációt segítő művészeti foglalkozások
támogatására (programkód: 4402)**

A pályázók köre:

– közművelődési, közgyűjteményi és kulturális intézmények

A pályázat célja: Az óvodás, általános és középiskolás korosztály számára szervezett művészeti foglalkozások teremtsék meg a sajátos nevelési igényű (fogycatékos) gyermekek társadalmi integrációját, segítsék elő a sajátos nevelési igényű és ép gyermekek közös tevékenységét, amely által fejlődik személyiségük, empátias, befogadó- és kommunikációs készségük.

Pályázni lehet vissza nem térítendő támogatásra olyan szabadidős, heti vagy havi rendszerességgel, legalább hat alkalommal megrendezendő művészeti foglalkozások megvalósítására, mint kézműves foglalkozások, bábozás, mesefeldolgozás, drámajáték, zeneterápiás foglalkozások, népi kismesterségek tanítása stb., amelyek a pályázati célt megvalósítva ép és sajátos nevelési igényű gyermekek közös, szabadidős művészeti tevékenységét segítik elő. Integrált foglalkozáson a csoportban a sajátos nevelési igényű gyermekek 20–50 százalékos arányát értjük.

A program megvalósításának időszaka: 2004. november 1.–2005. április 30.

A pályázati úton szétosztható keretösszeg: 10 millió Ft

A foglalkozások jellegének megfelelő támogatási összeg igényelhető, amely **maximum 500 000 Ft** lehet.

A támogatást a foglalkozás költségeire lehet felhasználni. Nem kaphat támogatást az a pályázó, aki nem tett eleget a 3402 kódszámú pályázati kiírás alapján kötött támogatási szerződésben vállalt kötelezettségeinek.

**Benyújtási határidő: 2004. szeptember 27.
(A beadási határidő a postára adás napját jelenti.)**

Az eredményhirdetés várható időpontja: 2004. október 30.

Pályázati díj: 5000,- Ft

A pályázatok elbírálásáról minden pályázó értesítést kap.

Pályázni kizárólag a részletes pályázati feltételeket és tudnivalókat is tartalmazó pályázati dosszié kitöltésével lehet, amely **2004. június 28-ától** átvehető személyesen a Közalapítvány Titkárságán, igényelhető telefonon, postai úton, valamint letölthető a Közalapítvány honlapjáról (www.fgyk.hu).

A Közalapítvány címe, telefonszáma:
1054 Budapest, Báthory u. 10., I. emelet 105. szoba,
Telefon: (06-1) 302-3007; 302-3006; 473-0977

*Tóth Egon,
a kuratórium elnöke*

„Beszédes” história

Minden intézmény krónikája életre kelthető akár a „szikár” számadatok tükrében is, ám megfelelő képességekkel a számokból kibontható egy izgalmas történet, amely szinte élőképekben jeleníti meg a bemutatott intézmény hétköznapjait. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM) története Droppáné Debreczeni Éva értő földolgozása nyomán válik „beszédes” históriává, amelynek olvasása igazi élményt jelenthet a laikus érdeklődőknek is. Ebben a kulturális intézményben már a tizenkilencedik század végén megvalósult a könyvtár és múzeum együttélése, együttműködése előképeként azoknak a mostani törekvéseknek, amelyek a fent említett kettős funkciónak kívánják megfeleltetni a kultúra csarnokait.

A mai OPKM nem hivatalos jogelődjének tekinthető Országos Tanszermúzeum egykoron föl vállalt két feladatköre (könyvtár–múzeum) a mai napig nem választható el egymástól, hiszen mind a kettő együtt, „szerves egységként szolgálja a pedagógiai kutatások” és a gyakorlat ügyét. A kiadó az előszóban fölhívja az olvasók figyelmét arra, hogy bár a kötet *Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története* címet viseli, a munka valójában az Országos Tanszermúzeum (később Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum) múltjáról szól. Az olvasó arra nézve is eligazítást kap, hogy a 125 éve megnyílt Országos Tanszermúzeumnak, valamint a későbbiek folyamán a pedagógiai könyvtárral kibővített szolgáltató intézménynek jogi értelemben semmiféle köze nincs a mai OPKM-hez annak ellenére, hogy a szakma ma is „gyakran és szívesen” tekinti jogelődjének a Tanszermúzeumot. A szerző ennek a múzeumnak és könyvtárnak az 1877-től 1933-ig ívelő, több mint félévszázados történetét írta meg kétkötetesre tervezett munkája mostani, első részében. Ezzel a kötettel tehát még nem ér véget a krónika, hiszen Droppáné Debreczeni Éva a második kötetben az 1958-tól napjainkig terjedő időszak könyvtár-történeti földolgozását tűzte ki célul.

A szerző munkája előszavában a Tanszermúzeum egykori igazgatójának, Gyertyánffy Istvánnak, a jeles pedagógusnak a gondolatait idézi: „Azon kegyelet, melyet a múlttólünk méltán megérdemelt, nem hozhat minket összeütközésbe a jövő iránti kötelességeinkkel. Mauzóleumot a múltnak, de templomot a jövőnek”. Ezeknek a magvas gondolatoknak a fényében érdemes tanulmányozni a kötetet, amely egyfelől az intézmény történetének értékes és olvasmányos krónikája, másfelől szépirodalmi értékeket is megcsillantó kortörténeti munka, amelyben a korabeli dokumentumok tükrében egy mára már csak az emlékezet által őrzött gazdag állományú, jobb sorsra érdemes intézmény hétköznapjai elevenednek meg.

A hat fejezetre tagolt történeti krónika szerzője bevezetőben az intézmény megalakulására vonatkozó 1868-as népoktatási törvény szövegéből idéz, majd a Gönczy Pál (1817–1892) miniszteri tanácsos által kezdeményezett Országos Tanszermúzeum megalapításának konkrét indítékára (az 1873-as bécsi világkiállításon merült föl az ötlet) irányítja a figyelmet. Gönczy Pál mint a kiállítás kormánybiz-

tosa fölkérte a magyar résztvevőket, hogy adományozzák kiállítási tárgyaikat, a taneszközöket és tankönyveket a megalapítandó múzeumi gyűjtemény számára. Andrassy Gyula külügyminiszter diplomáciai kapcsolatai révén a múzeum anyaga jelentős külföldi adományokkal is gazdagodott. Az Országos Tanszermúzeum megnyitására 1877. május 27-én került sor a „Köztelken”, az Üllői út 12. szám alatt. Céljáról, feladatáról és működésének rendjéről a Trefort Ágoston miniszter által jóváhagyott szervezeti és működési szabályzat rendelkezett, amely a múzeum gyűjtőkörébe sorolta a hazai népoktatási tankönyveket, a külföldi tanügy taneszközzeit, tankönyveit, célul pedig a pedagógusok és a tanhatóságok tájékoztatását jelölte meg. Érdekes és sokatmondó statisztikai adatokat olvashat az érdeklődő a kötetben, hiszen az 1872-es 735 darabból álló gyűjtemény hűen tükrözi a népoktatásügy korabeli állapotát. A megnyitást követően nem sokkal Tanszermúzeumi Bizottság alakult, amely a Trefort által megjelölt cél szerint elsősorban a tanszereket gyártó hazai kisiparosokkal kívánta tartani a mindennapi kapcsolatot. A bizottság nehéz személyi és tárgyi feltételek között végezte munkáját: „A különböző iskolatípusoknak szóló felszerelési jegyzékek elkészítésén kívül foglalkozott tanszerek bírálatával, megszervezte a régi tankönyvek és taneszközök gyűjtését”. Tízéves ténykedése egyértelműen hasznosnak mondható (korábban szinte kizárólag külföldről, drága pénzért lehetett beszerezni a taneszközöket), hiszen a magyar tanszeripar fellendülése is a bizottsági munkának köszönhető. A beszédes számok, amelyek a Tanszermúzeum első tíz esztendejének állapotát mutatják, arról tájékoztatnak, hogy a gyűjtemény – főként ajándékozás útján – 408 darab könyvvel, illetve taneszközzel gyarapodott, a kikölcsonzott tankönyvek és taneszközök száma pedig 4934 tétel volt.

Az 1886–1899 közötti időszakban a gyűjteményt húsz csoportra (Iskolai épületek és bútorok, Kisdedővői és gyermekkerti felszerelések, Írva-olvasás; taneszközök, Szemléleti oktatási taneszközök, Vallástani taneszközök, Földrajz és történelem tanítási taneszközök, Természetrajzi taneszközök, Természettani és vegytani taneszközök, Gazdaságtani taneszközök, Mennyiségtani taneszközök, Tornatanítási taneszközök, Énektanítási taneszközök, Rajz és szépírás tanítási taneszközök, Iparoktatási taneszközök, Mária Valéria főhercegnő öfelsege által használt népoktatási taneszközök gyűjteménye, Népnevelők Budapesti Egyesületének taneszközgyűjteménye, Iskolai adminisztrációra tartozó felszerelések, A vakok oktatására szolgáló taneszközök, A siketnémák oktatására szolgáló taneszközök, A tanulók munkái) bontották. Ebből a fölosztásból az is kitűnik, hogy dicséretes módon már a tizenkilencedik század végén is megkülönböztetett figyelmet fordítottak a fogyatékos gyermekek oktatására, ezért meghatározták azoknak a segéd-eszközöknek a körét, amelyekkel megkönnyíthették a hátrányos helyzetű tanulók oktatását.

Az 1899–1906-ig tartó időszakban került sor az intézmény költöztetésére, majd 1904. július 2-án ünnepélyesen megnyitotta kapuit (a Szentkirályi u. 47. szám alatt) látogatói előtt az átszervezett és szellemiségében is megújult Tanszermúzeum. Az 1905-ben megjelent miniszteri rendelet a következőkben fogalmazta meg az intézmény célját és feladatait: „A tanüggyel foglalkozóknak a tanulmányaikhoz szükséges irodalmi segéd-eszközöket rendelkezésükre bocsássa. A könyvtár arra törekszik, hogy elsősorban a hazai paedagógiai irodalmunkat foglalja magában lehetőleg teljesen, a külföldi paedagógiai munkák közül pedig azokat, amelyek a magyar viszo-

nyokra vonatkoztathatók, vagy gyakorlati fontosságuknál és maradandó tudományos becsüknél fogva mellőzhetetlenek”. A cél elérése érdekében iskolai mintakönyvtárak, valamint vándorkönyvtárak szervezését is vállalta az intézmény. Ván-gel Jenő (1864–1918) vezetése alatt jelentős eredmények születtek, a könyvtárnak azelőtt ugyanis egyetlen folyóirata sem volt, az ő intézkedései nyomán viszont megszűnt ez a lehetetlen állapot, hiszen amint vallotta: „modern könyvtár nem képzelhető el folyóiratok nélkül!” 1907-ben megszületett az olvasótermi szabályzat, a könyveket pedig cédulakatalógusban tárták föl, ennek anyagát kizárólag a könyvtári szolga jelenlétében lehetett használni, ő adta kézbe a kért könyvet is, amelyet azután ő tett vissza a helyére. Az OPK TM 1913-ban ismét elköltözött, az Andrassy út 69. számú épület adott otthont az intézménynek. Ekkortól már a Lechnitzky Gyula képzőintézeti tanár, tanszermúzeumi titkár és elnökhelyettes által kidolgozott szakkatalógus szerint tartották nyilván a könyveket.

1915–1922 között az intézmény hanyatlásnak indult, és ez a folyamat végül a kettős feladatkörrel rendelkező Tanszermúzeum megszüntetéséhez vezetett. Az Országos Tanszermúzeum megszüntetésének (1922. augusztus 31.) okairól, indítékairól a mai napig nem áll rendelkezésre hivatalos dokumentum, az azonban föltételezhető, hogy elsősorban a gazdasági nehézségek siettették az intézmény fölszámolását. A társintézmény, az Országos Paedagógiai Könyvtár megszüntetését a minisztériumi vezetés nem tervezte, és erről biztosította az OPK vezetését is.

1922–1925 között azonban a könyvtár állományát átszállították a minisztérium épületébe, és ezzel megtörtént a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Könyvtárának és a Pedagógiai Könyvtárnak az egyesítése. A könyvtárat 1930-ban a Hold utcába költöztették, működésének ezeket az esztendeit is fölvázolja a szerző. A krónika egyértelműen Fitos Vilmos (1875–1955) nevéhez köti a könyvtár fénykorát, hiszen az ő igazgatása alatt kezdett igazán szervezeten működni: „ő leltározta, rendezte a két könyvtár egyesítésével létrehozott intézmény anyagát, megalkotta a könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzatát, a könyvtár ügyrendjét, kidolgozta a fejlesztés irányát, munkaprogramját, kialakította a könyvtár szakrendjét”. Hogy az intézmény nem működhetett korszerű szakkönyvtárként, az nem az ő hibája, sokkal inkább a minisztérium könyvtárral kapcsolatos koncepciójának következménye. Sajnos, a könyvtár történetének első nagy korszaka úgy zárult le, hogy az állomány nagy része szétszóródott, ám szerencsére az OPKM ma is őriz az állományában olyan anyagokat, amelyek az intézmény korai szakaszának történetét dokumentálják.

A fekete-fehér fotókkal illusztrált angol, francia, német és orosz nyelvű összefoglalóval záródó kötetet a felhasznált irodalom, levéltári és irattári források egészítik ki. A hazai könyvtárügy egyik fontos intézményének történetét földolgozó könyv kiemelkedő munka, kitüntetett hely illeti meg a nagyobb gyűjteményekben.

(Droppáné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története különös tekintettel a könyvtári gyűjtemény alakulására I. 1877–1933. OPKM Bp., 2003. 145 p.)

Bartók Györgyi

Droppánné Debreczeni Éva

**Az Országos Pedagógiai
Könyvtár és Múzeum
története**

**I.
1877–1933**

**OPKM
2003**

3K
3K 3K 3K
3K 3K